

TARİHİN ÇAĞLARA AYRILMASINDA “ÜÇ”LÜ SİSTEM VE “AVRUPA MERKEZCİ” TARİH KURGUSU

TRILOGY- ANCIENT AGE, MIDDLE AGE AND NEW AGE- IN THE DIVIDING HISTORY INTO AGES AND THE EUROCENTRIC HISTORY CONSTRUCTION

Necmettin ALKAN*

Özet

Tarihin çağlara ayrılmasında müracaat edilen mevcut üçlü sistem, tarih ilminin en önemli paradigmalardan veya ön kabullerden biri olmuştur. Gerek akademik ve gerekse amatör tarih çevreleri bu ön kabullerinden hareket ederek tarihî süreci Eskiçağ, Ortaçağ ve Yeniçağ şeklinde dönemlere ayırmaktadırlar. Tarih alanındaki meslekî ihtisaslaşma ve ilgili çalışmalar da yine buna göre yapılmaktadır.

Neredeyse insanlık tarihinin ortak bir paydası hâline gelen bu üçlü sistem, uzun bir zaman diliminde oluşmuştur. Katolik Kilisesi babası Aurelius Augustinus (354-430) Kitâb-ı Mukaddes’i esas alarak tarihî süreci ilk defa taksim etmiştir. Ardından gelen diğer Hıristiyan din adamları bu geleneği devam ettirmişler ve Hz. İsa’yı merkeze yerleştirerek Hz. İsa öncesi ve sonrası olarak bunu olgunlaştırmışlardır. Bu gelenek ve mirastan hareket eden, Alman teologu ve tarihçisi Christoph Cellarius(1634-1707) bu sisteme son şeklini vererek bugünkü haline getirmiştir.

Üçlü sistemin ortaya çıkmasında etkili olanların tamamına yakını Katolik veya Protestan din adamıdır. Bunlar sistemin içeriğini doldürürken, tamamen Hıristiyanlık dini ve Avrupa coğrafyasıyla alakalı olayları tercih etmişlerdir. Böylece günümüze kadar gelen “Avrupa Merkezci Tarih” kurgusunun en önemli ayaklarından biri ortaya çıkmıştır.

“Dini”, “bölgesel” ve tamamen “keyfi” olan bu tasarım, başta insanlık tarihi olmak üzere Hıristiyan Batı Avrupalı olmayan milletlerin tarihleriyle hiç örtüşmemektedir. Aynı şekilde Türk ve İslâm Tarihi’ni de karşılayamamaktadır. Bu kalıba sokularak kurgulanmak istenen Türk-İslâm Tarihi, bu şekilde sığlaştırılmakta ve âdeta fakirleştirilmektedir. Bundan dolayı, Türk tarihçileri kendi tarihî süreçlerine uygun yeni bir çağ taksimini gündeme alarak gerekli çalışmaları yapmaları elzemdir.

Anahtar Kelimeler: Tarihin çağlara ayrılması, Augustinus, Cellarius, Hıristiyanlık, Avrupalı, Avrupa Merkezçilik, Dünya ve İnsanlık Tarihi İslâm, Türk Tarihi.

Abstract

Existing trilogy- Ancient Age, Middle Age and New Age- which is applied for dividing history into ages is one of the most significant paradigms or preassumptions of the science of history. Both academic and amateur historians are dividing historical period into Ancient Age, Middle Age and New Age by starting from these preassumptions. Professional specializations in the field of history are being prepared according to this, too.

The three system which became common part of the human history was constituted in a long period. Aurelius Augustinus (354-4309), the father of Catholic Church, divided historical period according to the Bible for the first time. Christian religious after him continued this tradition and matured this thought as before Christ and after Christ by centering on Jesus. German theologian and historian Christoph Cellarius (1634-1707) who started from this tradition and inheritance made the existing trilogy by giving the last form to it.

Almost everybody who was effective upon arising of the trilogy were Catholic and Protestant ecclesiastics. While these ecclesiastics were constituting the system, they preferred the event which were connected with Christian religion and the geography of Europe. Thus, one of the pillars of the construction of “Eurocentric History” which is present came into being.

This scheme which is “Clerical”, “Regional” and “Arbitrary” is not relevant especially with the history of the human being and the history of the nations which are not Christian and from West Europe. It is not relevant with Turkish History and The History of Islam. The History of Turkish-Islam which is aimed by editing it in this form is made swallow and became poor in this way. As a result of this, Turkish historians should work by putting on the agenda a novel dividing of ages relevant to their own history.

Key Words: Dividing History into Ages, Augustinus, Cellarius, Christianity, Europe, Eurocentrism, World and Human History, Islam, Turkish History.

* Doç. Dr., KTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi/Trabzon.

I. Giriş

Hammaddesi insan olan “tarih ilmi”, insanoğlunun yapıp-ettiklerini ve bunlarla alakalı olarak ardında bıraktıklarını araştırma alanı olarak seçmiştir. Bu mesleği icra eden “tarihçiler” ise, çalıştıkları konuya göre, bir insanın veya belli bir insan gurubunun belli bir zamanda ve mekânda yaptıkları faaliyetleri/eylemleri bir metot çerçevesinde araştırmaktadırlar. Bu bağlamda tarihin araştırma alanına giren, bu eylemlerin ortaya çıkmasında etkili olan ve bunların araştırılmasında üzerinde durulan üç temel faktör bulunmaktadır: “Zaman”, “mekân” ve “insan”. İstinasız bütün tarihî hadiseler, bu üçlünün bir araya gelmesiyle gerçekleşmektedir. Bu üçlünün birleşmesi ve bir araya gelmesinin neticesinde ortaya çıkan eylemler, genel anlamda “geçmiş” anlamında tarih olarak adlandırılmakta olup, bunlar aynı zamanda bir bilim dalı olan tarihim araştırma alanına girmektedir. Bunlar arasında zaman, başlangıçtan-en son geçmiş ana kadar cereyan eden tarihî süreci ve tarihî hadiselerin tamamını bir bütün hâlinde kuşatmaktadır.

İnsanın yeryüzünde görülmesiyle birlikte başlayan tarihî süreç, sebep-sonuç bağlamında birbirine bağlı gelişen olaylarla silsile hâlinde akıp gitmekte olup, yine insanoğlunun dünyayı terk etmesiyle birlikte sona erecektir. Böylesine uzun bir süreçte cereyan eden tarihî hadiselerin tamamı, ister sondan başa doğru veya isterse baştan sona doğru olsun fark etmez, sebep-sonuç bağlamında birbirlerine bağlı sayısız halkadan oluşan devasa bir zinciri teşkil etmektedir. Başka bir ifadeyle, kendi içinde bağımsız ve münferit gibi görünen her olay, aslında bu muazzam bütünün bir parçasını oluşturmaktadır. Bir önceki olayın sonucu olarak ortaya çıkan güncel bir gelişme, bir sonrakinin nedeni olmaktadır. Tarihî süreç bu şekilde, tıpkı bir nehrin kendi yatağında akması gibi, belli bir mecrâda akıp gitmektedir.

Bu olaylar, belli alanlara ve bakış açılarına göre, mesela ağırlıklı olarak siyasî, askerî ve iktisadî tarih; milletlerin ve bölgelerin tarihi; din, bilim ve medeniyet tarihi; kadın ve çocuk tarihi gibi çok farklı açılardan ele alınmaktadır. Sadece birkaç tanesi belirtilen bu alanlardaki tarihî gelişmeler ilk etapta birbirinden bağımsızmış gibi görülebilir ve buna göre gerekli görülen araştırmalar münferit olarak yapılabilir. Nitekim günümüz tarihçiliği bu şekilde farklı alanlara doğru kaymış ve çalışmaların ekserisi bu yönde yapılmış olsa da, bunların hepsi insanlık tarihi dediğimiz bütünün birer parçası veya izahı olmaktan öte başka bir anlam taşımazlar. Bu şekilde yapılan bütün tarih çalışmalarını yan yana koyduğumuzda, insanoğlu dediğimizi büyük bir ailenin muhteşem tarihi veya kocaman resmi ortaya çıkarmaktadır.

Bunu, büyük bir çarklı saatle kıyaslamak gerekirse; saatin mekanik kısmını meydana getiren çarklar, ilk etapta birbirlerinden bağımsızmış gibi dönmektedir. Fakat gerçekte her çarkın işleyişi kendisinin etrafında bulunan diğer çarkların dönüşünü etkilemektedir. Böylece çarkların bu uyumlu ve birbirini tamamlar bir şekilde dönmesi, karmaşık gibi görünen ve farklı parçalardan oluşan bir mekanizmanın bütün hâlinde işlemesine neden olmaktadır. Bu şekilde ilgili saat işlevini yerine getirmektedir.

Tarihin işleyişindeki bu türde bir mantık silsilesine rağmen, iç içe geçmiş bu gelişmeler yumağı olarak karşımızda duran bu sürece, bugünden geriye doğru bir bütün hâlinde bakıldığında, bunları anlama ve yorumlama noktasında zorluklarla karşılaşılabilir. Bu bağlamda önümüzde duran en önemli mesele, bu olaylar yumağına kime göre, neye göre ve nasıl bakılması gerektiğidir. Bu tür soruların gündeme gelmesiyle birlikte, tarihî sürecin belli bir mantık içinde bölünmesi ve daha alt başlıklar altında ele alınması gündeme gelmiştir. Nitekim böylesi bir çözümün en önemli pratik sonucu, hiç şüphesiz tarihî sürecin çağlara göre ayrılması ve yeniden kurgulanmasıdır. Bu şekilde hâl-i hazırda kullanılmakta olan çağlar sistemi uzun bir süreçte oluşmuştur.

1. Konunun Takdimi

Günümüzde kullanılan ve nerdeyse dünyanın her tarafında geçerli olan meşhur üçlü sistem; Eskiçağ, Ortaçağ ve Yeni/Yakınçağ taksimi tarihin belli bir çerçevede algılanması ve yeniden kurgulanması neticesinde icat edilmiştir. Tarihçiler, bu şekilde öncelikle tarihî süreci bir bütün hâlinde ele alma zahmetinden kurulmuşlar; böylece işleri önemli oranda kolaylaşmıştır. Çağ sistemine göre ihtisaslaşmışlar ve çalışma alanlarını belirlemişlerdir. Hatta bu uzmanlaşma öylesine bir hâl almıştır ki, çalışma alanları ve dolayısıyla tarihî süreç nerdeyse birbirinden bağımsız, ayrı ve kopuk üç parça veya bir lokomotifin ardına dizilmiş aralarında geçiş olmayan ayrı vagonlar şeklinde düşünülür olmuştur. Tarihin çağlara taksiminde üçlü sistem bu şekilde oturmuş ve bir çok çevrede itiraz edilemeyecek bir “sabite”, hatta bir “paradigma” hâlini almıştır. Bu paradigma olmadan tarih ve tarihçi tasavvur edilemez bir duruma gelinmiştir.

Böylece tarihin çağlara göre ayrılması, sonradan ortaya konulmuş veya icat edilmiş bir kurgudur. Uzun bir süreçte önemli oranda teologlar ve kısmen de tarihçiler, bunu kademeli olarak geliştirerek, bugünkü şeklini almasını sağlamışlardır. Bu üçlü sistemi, ilk defa bulanlar ve ardından bunu sistemleştirenler ilginç bir takım ortak özelliklere sahipler: Bunlar, belli bir meslek gurubundan ve belli bir coğrafyadan olup, aynı inanç sistemine mensup kimselerdir.

Aşağıdaki satırlarda da teferruatlı bir şekilde ele alındığı gibi, mevcut üçlü sistemi oluşturanların ekserisi Hıristiyan teologlarıdır. Bunların esin kaynağı olan tarihî arka plan, fikirler ve teolojik meşruyet Hıristiyanlık'tan alınmış; sistemin içeriğini dolduran olaylar ise, tamamen Batı Avrupa kara parçası sınırları içinde cereyan etmiş olaylardan seçilmiştir. Bunların haricinde Yahudilik de belli oranda etkili olmuştur. Hz. İsa'nın Yahudi olması, kendisinden önceki peygamberlerin isimlerinin ve hikâyelerinin Kitâb-ı Mukaddes'in Ahd-i Atik kısmında geçmesi; ister istemez Yahudiliğe de müracaatı beraberinde getirmiştir. Zaten bugünkü Batı Avrupa Katolik veya Protestan Hıristiyanlığı'nı oluşturan iki temel kaynaktan bir tanesinin Yahudilik, diğersinin ise Pagan Cermen inançları olduğu bilinmektedir.

2. Konu Hakkında Mevcut Çalışmaların Durumu

Tarih ilmiyle özdeş hâle gelmiş olan tarihin çağlara ayrılmasının hikâyesi ve bunun sorgulanması, her nedense Türk tarihçilerinin alakasını pek fazla çekmemiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, bu konu hakkında her hangi bir kitap yazılmadığı gibi, tarih metoduyla alakalı kitapların pek çoğunda bu hususa dair bir kelime dahi sarf edilmemiştir. Mühabat Kütükoğlu,¹ Gülçin Çandarlıoğlu,² Mehmet

Saray³ ve Tuncer Baykara⁴ gibi profesyonel tarihçilerin kendi meslekî tecrübelerine istinat ederek telif ettiklerini belirttikleri tarih metoduyla alakalı kitaplarında, tarih ilminin çağlara taksimi konusuna hiç temas etmemektedirler. Yine başka bir profesyonel tarihçi olan Ekrem Memişoğlu ise, mevcut üçlü sisteminin nasıl ortaya çıktığına temas etmeden, sadece muhtevası hakkında mâlum bazı teknik bilgileri vermekle yetinmektedir.⁵

Tarih metodu kitaplarından sadece iki tanesinde, teknik bilgilere girmeden bazı atıflar şeklinde bu konuya, yani mevcut üçlü sistemin Avrupa ve Hıristiyan merkezli olarak oluşturulduğuna temas edilmektedir. Çok önemli bir yere sahip olan merhum Zeki Velidî Togan, teferruatına girmeden bu sistemin kurucusu olarak Christoph Cellarius'u adını verdikten sonra, bunun tasnifi üzerinde kısaca durmakta ve kendi haklı eleştirisini kısaca dile getirmektedir. Bu eleştirisi oldukça önemlidir.⁶ İsmail Özçelik, teknik bilgisini Kafesoğlu'nun aşağıdaki paragrafta zikredilen makalesine dayandırdıktan sonra, takriben bir sayfa halinde bunu değerlendirmektedir.⁷

Tarih bölümlerinde okuyan öğrencilere yardımcı olmak amacıyla hazırlanan bu tür metot kitapları her ne kadar da “tarih metodu” ibaresini taşıyalar da, bunlardan bazılarının pek çok metodik hatayı ihtiva ettikleri, erbapları tarafından bilinmektedir. Yeni nesil tarihçilerle birikimlerini ve tecrübelerini paylaşmaktan daha ziyade, iktisadî bazı “endişeler ve beklentilerin” daha fazla öne çıktığı anlaşılan bu çalışmalarda metodik hatalar belli noktaya kadar görmemezlikten gelinebilir. Fakat tarihin çağlara ayrılması gibi çok önemli bir meseleye girmeyerek, âdeta görmemezlikten gelerek ve gündeme getirmeyerek, ilgili kitaplardan istifade etmek “zorunda bırakılan” tarih öğrencilerinin bilimsel anlamda böylesine önemli bir mevzuyla yüzleşmemelerine neden olmaları, anlaşılır gibi değil. Yeni nesil tarihçilerin aralarından sıyrılıp çıktığı lisans ve lisansüstü öğrencilerin, böylesine bir tartışmadan bî-haber olarak yetiştirilmesinin Türk ve dünya tarihi açısından neden olduğu entelektüel kayıplar, yeterince anlaşılammış gibi görünüyor.

Her nedense yine Türk tarihçilerinin ve felsefecilerinin çok fazla alaka göstermedikleri ve bunun bir neticesi olarak çok yetersiz sayıdaki tarih felsefesi kitaplarında da bu konuya aynı şekilde ya hiç temas edilmemiş ya da yüzeysel bazı atıflarda bulunulmuştur. Örneğin Şahin Uçar çalışmasında bu konuya hiç

¹ Mübahat Kütükoğlu, Tarih Araştırmalarında Usûl, Edebiyat Fakültesi Basım Evi, İstanbul, 1990.

² Gülçin Çandarlıoğlu, Tarih Metodu(Araştırma-Yazma), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2003.

³ Mehmet Saray, Bilimsel Araştırma Yöntemleri El Kitabı, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, 2007.

⁴ Tuncer Baykara, Tarih Araştırma ve Yazma Metodu, Akademi Kitabevi, İzmir, 1999.

⁵ Ekrem Memiş, Tarih Metodolojisi, 2. Baskı, Özeğitim Yayınları, Konya, 1995.

⁶ Bkz.: Zeki Velidî Togan, Tarihte Usûl, 4. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1985, s. 26.

⁷ Bkz.: İsmail Özçelik, Tarih Araştırmalarından Yöntem ve Teknikler, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2001, s. 27.

temas etmezken,⁸ Doğan Özlem, önemli eserinde ilgili bölümlerde tarih felsefesi açısından bazı bilgiler, döngüsel tarih ve çizgisel tarih gibi, vermektedir.⁹ Burada Mehmed Niyazi'ye ayrı bir parantez açmak gerekiyor. "Türk Tarih Felsefesi" adlı çalışmasında Türk tarihinin meselelerini çeşitli konular şeklinde ele alan Mehmed Niyazi, "Türk Tarihinde Çağlar ve Osmanlı'da Devirler Meselesi" başlığı altında bu mevzuyla tartışmaya açması önemlidir. Tarihin çağlara ayrılması hakkında her hangi bir teknik bilgi vermeden, haklı olarak mevcut sistemin Türk tarihini karşılayamadığının altını çizmektedir.¹⁰

Bu konu hakkında yapılan makale envanterine gelince, yukarıda kitaplar hakkında yapılan tespitlerin aynısı, hatta daha kötüsü, makaleler için de geçerlidir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, tarihin çağlara ayrılmasının teknik olarak ele alındığı, Türkçe kaleme alınmış müstakil her hangi bir makale bulunmaktadır. Sadece merhum İbrahim Kafesoğlu, tarihin üç çağa bölünmesinin Türk tarihinin ele alınmasında uygulanamayacağına işaret eden bir makalesi bulunmakla birlikte, bu üç farklı tarihte, farklı yerde ve farklı isimler altında toplam üç kez basılmıştır. İlk olarak İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi'nde "Üniversite Tarih Öğretiminde Yeni Bir Plân" adıyla 1964 yılında yayınlanan bu makale,¹¹ daha sonra 1984'te bu kez Türk Kültürü dergisinde "Türk Tarihinde Çağlar Meselesi" adıyla¹² tekrar basılmıştır. Aynı makale son kez iki müellifin adıyla Elazığ'da bir sempozyuma, "Türk Tarihinin Taksimatı" ismiyle tebliğ olarak takdim edilmiştir.¹³

Bu şekilde takriben 30 yıl içinde tam üç kez yayınlanan Kafesoğlu'nun bu makalesi, mevcut sistemin ortaya çıkması hakkında teknik bilgilere girmeden, bunun Avrupa merkezci olduğu ve pratikteki Türk tarihini ifade etmede yeterli olmadığına uzun uzadıya temas etmektedir. Kafesoğlu, bu eleştirilerini yapmakla birlikte aynı zamanda mevcut üçlü sistemin yerine yeni bir taksimin yapılmasını da teklif etmektedir. Bu makalenin en önemli eksiği, üçlü sistemin nasıl ortaya çıktığı ve nasıl bir oluşum süreci geçirdiği hakkında her hangi bir bilgiye yer vermemesidir.

Bütün bunlar gösteriyor ki, Türk tarihçileri tarihin çağlara ayrılması konusuna çok fazla bir alaka göstermemişlerdir. Tarihimizin eğitimi ve öğretimi açısından çok ama çok önemli olan bu mevzunun bugüne kadar ihmâl edilmiştir. Bundan dolayı bu çalışmamız, bu alanda yapılmış yeni çalışmalardan biri olup, önemli bir boşluğu dolduracağına inanıyoruz. Bu bağlamda bir tartışmanın başlamasına vesile olmasını diliyoruz.

Bu makalenin hareket noktasını, şuanda hemen hemen bütün dünyada geçerli olan mevcut üçlü sistemin hem fikir hem de muhteva olarak sadece belli bir coğrafyanın dinî ve tarihî tecrübesiyle sınırlı olduğunu; bundan dolayı diğer coğrafyaların ve milletlerin tarihleri için bunun bir şablon olarak alınması ve uygulanmasının doğru olmayacağı düşüncesi, teşkil etmektedir. Konu ele alınırken usûl olarak önce tarihin dönemlere ayrılmasının ne demek olduğuna ve nasıl kurgulandığına temas edilmektedir. Devamında ise, bu çalışmanın ağırlık merkezini oluşturan tarihin çağlara göre ayrılmasının nasıl başladığına, nasıl geliştiğine ve en sonunda mevcut üçlü sistemin nasıl oluştuğuna temas edilmektedir. Nihayet son bölümde ise, bu sisteme itiraz teşkil edecek noktalar ele alınmaktadır.

Tarihin çağlara ayrılmasında az veya çok etkili olan ve bu nokta fikir sarf eden pek çok Hıristiyan teolog/tarihçi bulunmaktadır. Çalışmada, bunların hepsini burada yer ver imkânı bulunmamaktadır. Bundan dolayı seçici davranarak, en önemli yedi ismi ve bunların bu noktadaki katkıları üzerinde durulmuştur.

Bu çalışma kapsamında, alternatif bir tarih tasnifi gündeme getirilmemiştir. Ayrı bir makalede, Türk ve İslâm Tarihi'nin tarihî tecrübesine uygun yeni bir tasnif ele alınması düşünülmektedir.

Konu ele alınırken, bu meselenin felsefî boyutuna pek girilmemiştir/girilmemeye çalışılmıştır. Mâlum olduğu üzere, hadisenin felsefî yaklaşımı daha ziyade felsefe alanına girmektedir. Dolayısıyla bizim çalışma alanımızın dışına çıkmaktadır. Bundan dolayı mevcut üçlü sistemin kendisinde ve uygulanmasında ortaya çıkan pratikteki kısa ve uzun vadeli sıkıntılara temas edilmeye gayret edilmiştir.

⁸ Şahin Uçar, Tarih Felsefesi Yazıları, Vadi Yayınları, Ankara, 1994.

⁹ Bkz.: Doğan Özlem, Tarih Felsefesi, 8. Baskı, İnkilâp Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 26-33.

¹⁰ Bkz.: Mehmed Niyazi, Türk Tarihinin Felsefesi, ÖtükenNeşriyat, İstanbul, 2008, s. 184-197.

¹¹ İbrahim Kafesoğlu, "Üniversite Tarih Öğretiminde Yeni Bir Plân", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 19, İstanbul, 1964, s. 1-13.

¹² İbrahim Kafesoğlu, "Türk Tarihinde Çağlar Meselesi", *Türk Kültürü*, Sayı 254, Ankara, 1984, s. 343-353.

¹³ İbrahim Kafesoğlu/Abdülkadir Donuk, "Türk Tarihinin Taksimatı", Fırat Üniversitesi Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu, Elazığ, 1990, s. 37-46.

Müracaat edilen kaynakların ekserisi Almanca olmakla birlikte, bunlar arasında az da olsa Türkçe kaleme alınan veya tercüme edilen eserler de yer almaktadır. Ayrıca internet ortamında yayınlanan bir takım makale ve maddelerden de istifade edilmiştir. Çalışmamızdaki bazı makalelerin temin edilmesindeki yardımlarından dolayı İÜ Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi öğretim üyelerinden *İshak Keskin* ve Almanya’da tarih tahsili gören kardeşim *Resul Alkan*’a şükranlarımı belirtmem gerekiyor. Ayrıca çalışmayı okuyarak gerekli düzeltmeleri yapan Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Başkanı ve aynı zamanda çok kıymetli bir dostum olan *Arslan Topakkaya*’nın ve KTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi *Eyyub Şimşek*’in de adını zikretmem gerekiyor.

II. Tarihi Süreç ve Tasavvurları

Tarih ilminin araştırma alanına, üç olgunun bir araya gelmesiyle ortaya çıkan hadiseler girmektedir: Zaman, mekân ve insan. Bu üçlü içinde insanın en son sırada zikredilmesinin nedeni, varlık boyutunda insanın dünyaya geldiğinde kendisini zaman ve mekânın içinde bulması; yine dünyayı terk ettiğinde de bu iki olguyu ardında bırakmasıdır. Yani zaman ve mekân insandan önce de vardı, ondan sonra da var olacaktır. Tarih ilminin uğraşı alanına giren bir hadisenin vuku’ bulabilmesi için, insanın varlık olarak ortaya çıkması belli bir zaman diliminden itibaren yeryüzünde arz-ı endam etmesi gerekiyor. Bu şekilde insanoğlunun “dikey” olarak belli bir zaman diliminde ve “yatay” olarak ise belli bir mekânda başından geçen olaylar “tarihî hadiseler” olarak adlandırılmakta, -buna kısacası insanoğlunun tarihi süreçteki macerası da denebilir-, ve tarihçiler bunları, illiyet bağlamında araştırmakta veya ele almaktadırlar.

İnsanların çoğalıp dünyanın dört bir yanına yayılmasıyla ve bu arada içinde yaşanılan zaman diliminin de uzamasıyla birlikte, tarihî olaylar kemiyet ve keyfiyet olarak artmış; böylece birbirlerine geçmiş bir yumak hâlini almıştır. Bu şekilde genel görüntüsü özetlenen tarihî hadiselerin cereyan ettiği zaman dilimini ifade etmek için kullanılan tarihî sürecin nasıl olduğuna dair telakkiler eskiden beri başta kadim milletler olmak üzere günümüz toplumlarını da meşgul etmiştir. Mevcut bilgilere göre bu noktada, dögüsel ve çizgisel olmak üzere iki temel görüş bulunmaktadır.

1. Dairevi/Dögüsel Süreç

Tarihî sürecin nasıl bir akışa sahip olduğuyula alakalı görüşlerden ilki ve en eskisi, kadim milletlerin efsanelerine hâkim olan ve Antikçağ’ın tarih anlayışı olarak ifade edilebilecek “dairevi/dögüsel” akıştır. Eski Çin, Hint, Mısır, Mezopotamya ve özellikle de Yunanlılar olmak üzere, kadim dünyayı temsil eden belli başlı milletlerin geride bıraktıkları efsanelerde, dairevi olarak akan “belirli dönemlere göre kendini yenileyip duran dögüsel bir” süreç vardır. Tabiatla devamlı olarak yenilenen hadiselerin gözlemlenmesi neticesinde keşfedilen ve toplumsal hayata da tatbik edilen bu görüşün kaynağını Antikçağ’ın kâinat modelinde ve daha önceki medeniyetlerin yaratılış öykülerinde bulmak mümkündür.¹⁴

Burada her şey bir “devinim” ve “tekrar” içindedir.¹⁵ Bu şekilde zamanın sonsuz dögüsü, başta Eski Yunan-Roma’da olmak üzere diğer belli başlı kadim medeniyetlerde, kuyruğunu yutmakta olan bir yılan figürüyle tasvir edilmiştir.¹⁶ Bunu biraz daha somutlaştırmak gerekirse; insanların, toplumların ve devletlerin geçmişleriyle gelecekleri rastlantısal olarak dönen, “bir sürekliliği olmayan” şeylerdir. Hayat, “belli devlet formları çerçevesinde rastlantısal olarak dönen, bu formlara göre *tekrar eden*, kesik ve birbirinden kopuk hâllardan ibaretti.”¹⁷

Kadim medeniyetler ve milletlerin sahip oldukları tarihî süreç ve zaman telakkilerini ifade eden devri/dairevi tabirinden de anlaşıldığı üzere, başlangıcı ve sonu belli olmayan; sürekli olarak tekrar eden bir çember tasavvuru, bunlarda söz konusudur. Bu görüş insanlık tarihine hâkim olan en eski ve en uzun süre devam eden bir özelliğe sahiptir. Eliade, bu tasavvuru kitaplarında özellikle de “Ebedi Dönüş Mitosu”nda uzun uzadıya anlatmaktadır.¹⁸

¹⁴ Kubilay Aysevener, “Tarih ve Dögüsellik”, *Felsefe Dünyası*, Sayı 3, İstanbul, 1992, s. 81.

¹⁵ A. Kadir Çüçen, “Ortaçağ Felsefesinde Zaman Kavramı”, *Felsefe Dünyası*, Sayı 20, İstanbul, 1996, s. 75.

¹⁶ Aysever, “Tarih ve Dögüsellik”, s. 82.

¹⁷ Bkz.: Özlem, *Tarih Felsefesi*, s. 25.

¹⁸ Bkz.: Mircea Eliade, *Ebedi Dönüş Mitosu*, (çev.: Ümit Altuğ), İmge Kitabevi, Ankara, 1994.

2. Hattî/Çizgisel Süreç

İkinci görüş, birincisinin tam tersine tarihî sürecin “hattî/çizgisel” olarak cereyan ettiği şeklindedir. Kronolojik olarak birinci tasavvurdan sonra Kitâb-ı Mukaddes’le birlikte başlamıştır. Çizgisel süreç ve buna dayanan zaman tasavvuru, bu hâliyle Yahudi inancının bir parçası olarak ortaya çıkmıştır.¹⁹ Yukarıdaki sayfalarda dile getirilen sebeplerden dolayı, daha sonra Hıristiyanlığa geçerek Ortaçağ Avrupa’sına hâkim olan bu görüşe göre tarihî olaylar, belli bir başlangıcı ve sonu olan, düz ve çizgisel bir akışa sahiptir. Aşağıda ismi geçen Aziz Agustinus’un da savunduğu çizgisel zaman anlayışında, döngüsel tasavvurun tam aksine olayların tekerrürü söz konusu değildir.²⁰

Aydınlanma dönemi sonrasında pozitivist tarih düşüncesi, bu telakkiyi alarak son şeklini vermiş ve günümüze kadar gelmesini sağlamıştır. Günümüzde de hâlen geçerli olan “ilerlemeci” tarih görüşü²¹ bu kurgunun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İlerlemeci tarih aslında dinî/Hıristiyanlık referanslı çizgisel tarih kurgusunun, dinden arındırılmış ve bir şekilde “sekülerleştirilmiş/dünyevileştirilmiş” modern versiyonu olmaktan başka bir şey değildir. Başlangıçta sadece Hıristiyanlık dini ve tarihi vurgusu ön plana çıkarılmışken, ilerlemeci tarihle birlikte buna bir de modern Avrupa tarihi eklenmiştir. Seküler Batı Avrupa tarih felsefesinin hâlen en önemli paradigmalardan biri olan “ilerlemeci tarih” görüşü, aslında “Yahudi/Hıristiyan” geleneğin, modern “pozitivist aydınlanmacı” düşüncenin bir ürünü/sentezi olmaktan öte bir şey değildir.

Bu şekilde kısaca temas edilen çizgisel akışa göre, tarihî sürecin bir başlangıcı ve bir de en nihayetinde biteceği bir sonu bulunmaktadır. Çizgisel olarak akan bu süreçte cereyan eden olaylar ise biricik ve tektir; kesinlikle tekerrür etmez. Gerek tarihî sürecin dairevî akıştan çıkartılarak hattî bir akışa sahip olduğu şeklinde kurgulanması ve gerekse olayların tekrar etmeyerek biricik ve tek olduğu düşüncesine sahip olunmasıyla, tarihin çağlara ayrılmasını kolaylaştırmıştır. Hatta çağlara taksimin, hattî tasavvurun pratik bir sonucu olarak geliştiği ve makul bir sonucu olduğu da söylenebilir.

III. Tarihin Bölümlere/Dönemlere Ayrılması

Girişte de belirtildiği gibi, gerek pratikteki zorluklar ve gerekse diğer bir takım nedenlerden dolayı, tarih ilmi bir bütün hâlinde ele alınmayıp, çeşitli alt bölümlere ayrılmıştır. Buna göre uzmanlaşan tarihçiler, belli ihtisas alanlarında araştırmalarını yapmaktadırlar. Tarihî sürecin uzunluğu, coğrafi, ırkî, dinî, siyasî, kültürel ve lisan farklılıkları gibi pek çok nedenlerden dolayı ortaya çıkan pratikteki zorluklar, tarihin alt bölümlere ayrılmasını ve buna göre ihtisaslaşmayı gerekli kılmıştır.

Tarihin çağlara göre ayrılması konusuna girmeden önce, genel olarak tarihin bölümlere ayrılmasıyla alakalı mevcut farklı uygulamalara kısaca temas etmek gerekiyor. Hâlihazırda bu konuda genel olarak dört türlü uygulama bulunmaktadır:

1. Yatay Bölme: Türkiye, Uganda, Almanya; Asya, Avrupa ve Afrika gibi devletler ve coğrafyaların tarihlerinin bağımsız olarak ele alınmasıdır.
2. Dikey Bölme: Tarihin belli bakış açılarına göre alt bölümlerine ayrılmasıyla ortaya çıkan alanlardır: Siyasî, iktisadî, medeniyet, kültür ve dinler tarihi gibi birkaç örnekle belirtebileceğimiz alt alanlarla ayrı disiplin hâlinde işgal eden tarihçiler bulunmaktadır.
3. İdeolojik Bölme: Belli bir siyasî görüşü esas alarak, tarihin bir bütün hâlinde tamamen bu eksende kurgulanması ve bölümlere ayrılmasıdır. Buna bir örnek vermek gerekirse, Karl Marx’ın(1818-1883) ortaya attığı materyalist tarih görüşüne göre sermayenin el değiştirmesini merkeze yerleştirip dünya tarihini aşağıda belirtilen şu dönemlere ayırmış; dolayısıyla dünya tarihini kendi hayal dünyasına göre kurgulamıştır.

- * Sınıfsız toplum
- * Köleliğin istidam edildiği toplum
- * Feodal toplum

¹⁹ Ayhan Bıçak, Tarih Düşüncesi I. Tarih Düşüncesinin Oluşumu, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2004, s. 198.

²⁰ Bkz.: Arslan Topakkaya “Augustinus’un İtirafı (Confessiones) adlı eserinin XI. kitabında zaman kavramının felsefi açıdan temellendirilmesi”, *Özne: Felsefe ve Sanat Seçkisi*, 7. kitap, 2006, s. 42-48; Çüçen, “Ortaçağ Felsefesinde Zaman Kavramı”, s. 77.

²¹ İlerlemeci tarih için bkz.: Kubilay Aysevener, “Tarih ve İlerleme”, *Felsefe Dünyası*, Sayı 14, s. 65-71; Ayhan Bıçak, Tarih Düşüncesi III Tarih Felsefesinin Oluşumu, Dergâh Yayınları, İstanbul 2004, s. 248-250; Özlem, Tarih Felsefesi, s. 57-59.

- * Burjuvanın hâkim olduğu toplum
  - * Proletarya diktatörlüğü
  - * Sınıfların ortadan kalkması ve komünist toplum
4. Çağlara Bölme: Belli tarihî olayların başlangıç ve bitiş tarihleri esas alınarak, tarihin çağlara ayrılmasıdır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, tarih ilmî bu şekilde dört farklı biçimde dönemlere ve alanlara ayrılmaktadır. Bunların her biri, belli algılardan ve verilerden hareket edilerek yapılan, tarihin yeniden kurgulanması gayreti olarak görülebilir. Aslında bunlar, tarih metodolojisi ve felsefesi açısından üzerinde durulması ve tartışılması gereken ilginç taksimlerdir. Her biri çok ciddi itiraz noktalarını ve metodik sıkıntıları ihtiva etmektedir. Fakat bu çalışmada, dördüncü maddede zikredilen tarihin çağlara göre bölünmesi ele alınmaktadır.

IV. Tarihin Çağlara Göre Taksimi

Yukarıda da belirtildiği gibi, tarihî sürecin hattî/çizgisel bir çizgi şeklinde aktığı tasavvurunun ortaya konması, teknik olarak tarihin çağlara taksimine zemin hazırlamıştır. Çizgisel akışın mantığının Kitâb-ı Mukaddes ve Hıristiyan inancına dayanmasından cesaret alan, başlangıçta Katolik Kilisesi babaları ve daha sonraları Katolik ve Protestan teolog ve tarihçiler, bu zemin üzerinden hareket ederek Hıristiyanlığın belli öğretilerini esas almak suretiyle, ilk defa tarihi çağlara bölmüşlerdir. Devamında ise, çağların içini Batı Avrupa tarihiyle alakalı hadiselerle doldurmuşlardır. Bu şekilde kurgulanan tarihin çağlara ayrılması, önce *altılı*, daha sonra ise *üçlü* olmak üzere iki aşamada gerçekleşmiştir. Bunun şekillenmesinde etkili olan teologlar ve tarihçiler şunlardır:

1. *Altılı* Sistem: Kitâb-ı Mukaddes ve Yahudi Tarihi'nin Etkisi

Tarihin çağlara ayrılmasının birinci döneminde, daha ziyade Katolik Kilisesi babaları ile din adamlarının tasavvurları ve tasarımları söz konusudur. Bunlar, bu aşamada İsrail Oğulları'na gönderilen ve Kitâb-ı Mukaddes'in Ahd-i Atik kısmında hikâyeleri anlatılan peygamberleri esas almak suretiyle tarihi çağlara ayırmışlardır.

a. Aurelius Augustinus (354-430)

Tespit edilebildiği kadarıyla, tarihin çağlara ayrılması konusunda ilk defa fikir sarf eden Aurelius Augustinus olmuştur. Kendisi, bugünkü Cezayir'de doğmuş ve yaşamış çok önemli bir Katolik Kilisesi "babası", azizi, Hıristiyan teologu ve Antik Dünya ile Ortaçağ'a geçiş sürecindeki çok önemli bir filozoftur.²² Augustinus, dünyanın altı günde yaratılmasından hareket etmek suretiyle tarihi altı döneme ayırmıştır.²³ 22 risaleden oluşan ve bir Hıristiyan klasiği kabul edilen meşhur "De civitate Dei/Tanrı Devleti" kitabında tarih kurgusunu iki aşamalı olarak tasvir etmiştir: Birincisinde, o günkü topluma hâkim olan genel kriterlerden hareket ederek önce insan ömrünün altı döneminden bahsetmiştir.

- * İnfantia/çocukluk (1-7),
- * Pueritia/büluğ (8-14),
- * Adolescentia/gençlik (15-28),
- * İuventus/gençlik (29-40),
- * Gravitas/olgunluk (41-50),
- * Senectus/yaşlılık (50-).²⁴

İkinci aşamada ise, Kitâb-ı Mukaddes'te dünyanın altı günde yaratıldığını belirten ifadelerden²⁵ hareket ederek, insanın hayatında geçirdiği yukarıdaki her bir döneme denk gelecek şekilde dünya tarihini

²² http://www.bautz.de/bbkl/a/augustin_au.shtml, 25 Temmuz 2007.

²³ Martina Hartmann, *Mittelalterliche Geschichte Studieren*, UVT Verlagsgesellschaft, Konstanz, 2004, s. 46.

²⁴ <http://www.histosem.uni-kiel.de/lehrstuehle/wirtschaft/lehre/2004WSVorlesung/20041027.pdf>, 25 Temmuz 2007.

²⁵ Kitâb-ı Mukaddes. Eski ve Yeni Ahit(Tevrat ve İncil), Tekvin, Bap 1, Ayet 1-31.

altı döneme bölmüştür. Nitekim “De civitate Dei” kitabının 22. risalesinin 30. kısmında, dünyanın altı günde yaratılması inancından hareket ederek, her güne 1.000 yıl tekabül edecek şekilde, altı dönemli dünya tarihini ortaya koymuştur. Her bir dönemin başlangıcını ve bitişini ise, isimleri ve kıssaları yine Kitâb-ı Mukaddes’te geçen peygamberlerle belirlemiştir. Bu dönemler şu şekildedir:

1. İnfantia: Hz. Adem-Hz. Nuh(Tufan)
2. Pueritia: Hz. Nuh-Hz. İbrahim
3. Adolescentia: Hz. İbrahim-Hz. Davud
4. İuventus: Hz. Davud-Babil Sürgünü
5. Gravitas: Babil Sürgünü-Hz. İsa’nın Doğması, kendi orijinal ifadesiyle ”Hz. İsa’nın insan olması”
6. Senectus/: Hz. İsa’nın Doğması-Dünyanın Sonu, “Altıncı gün şu anda yaşamakta ve belli bir neslin sayısıyla sınırlanamaz.”²⁶

Bu şekilde Augustinus, Katolik teologu kimliğiyle birlikte doğrudan Yahudi-Hıristiyan kutsal metninden hareket etmek suretiyle tarihin çağlara ayrılmasının ilk tuğlasını koymuştur. Daha sonraki süreçte ortaya çıkan diğer teolog ve tarihçiler kademeli olarak bu teoriyi geliştirmişlerdir. Augustinus’un tarihi 6 döneme ayırdığı düzlem hiç şüphesiz çizgisel tarihî süreçtir. Bu şekilde Antikçağ’a hâkim olan o döngüsel tarih akışının geçerli olmadığı; tarihin artık tekerrür etmediği, aksine “bir daha tekrar etmeyecek olan olaylardan kurulu bir defalık bir süreç” olduğu telakkisi, Augustinus’la birlikte Ortaçağ’da kabul edilir genel bir düşünce olmuştur. Augustinus, böylece kadim “döngüsel tarih anlayışını” yıkmıştır.²⁷

Augustinus’un bu tasarımıyla alakalı olarak belirtilmesi gereken diğer bir husus ise, hiç şüphesiz Hz. İsa’ya atfedilen ehemmiyet ve vurgu olsa gerekir. Nasıl ki, dünyanın yaratılması altı günde tamamlanmış; ilk beş günde insanoğlunun yaşamasına uygun bir hâle getirilmiş ve altıncı günde insanların ilk atası Hz. Adem yaratılmış; dolayısıyla da, bütün bunlar ancak ilk insanın yaratılmasıyla bir anlam kazanmıştı. Aynı şekilde, tarihi sürecin başlaması ve devam etmesinin bir tek amacı bulunmaktaydı: Hz. İsa’nın yani Tanrı’nın oğlunun veya cisimleşmiş Tanrı’nın yeryüzüne gelmesi. Bütün süreç onun gelmesine matuf bir şekilde Tanrı tarafından kurgulanmıştı. Dolayısıyla Hz. İsa’nın tarihi sürecin merkezine yerleştirilmesi gerekiyordu. Bundan dolayı Augustinus ve onun ardından gelenler bütün dikkatlerini Hz. İsa’ya ve onunla alakalı olaylara vermişlerdir. Onun dışındaki şahıslar ve hadiseler ikinci plana itilmişlerdir.

Bu durumu bir sinema filmi senaryosuyla izah etmek gerekirse, şöyle bir manzara ortaya çıkmaktadır: Sinema filmlerindeki bütün senaryolar, başrollerdeki kahramanların kahraman olabilmesi; onları farklı kılan üstün meziyetlerini gösterebilmeleri için tasarlanır. Filmdeki kötü adamlar dâhil bütün karakterler, bu amaç uğruna kahramanın kahraman olabilmesi için âdeta seferber olup, ona hizmet ederler. Böyle bir durum olmasa zaten kahramana gerek kalmazdı.

Bu şekilde tarihî süreçte cereyan eden olaylar arasında ilginç bir şekilde inanç merkezli ve keyfî “seçicilik” geleneği başlamıştır. Bu gelenek daha sonrakilere bir örneklik teşkil etmiştir. Böylece farklı zaman dilimlerinde farklı tarihçiler kendi inanç/fikir/keyfîne göre tarihi çağlara ayıracaktlardır.

b. Sophronius Eusebius Hieronymus(347-419)

Hieronymus, bugünkü Hırvatistan’da doğmuş çok önemli dört Hıristiyan din adamından bir tanesi ve kilise babasıdır.²⁸ Hieronymus’un tarihi dönemlere ayırmasında esinlendiği kaynak Kitâb-ı Mukaddes’te Ahd-i Atik’de geçen Daniel peygamberin kehanetidir. Babil Hükümdarı Nebukadnezar rüyasında parlayan çok büyük bir heykel görür; heykelin “[...]başı saf altundan, göğsüyle kolları gümüşten, karnıyla kalçaları tunçtan, bacakları demirden, ayaklarının bir kesimi demirden[...]²⁹ Peygamber Daniel, Nebukadnezar’ın bu rüyasını yorumlarken heykelin altundan başını Babil Hükümdarı Nebukadnezar’ın olduğunu, diğer madenin de daha sonra gelecek olan üç büyük imparatorluğu temsil

²⁶ <http://www.unifr.ch/bkv/kapitel1940-29.htm>, 25 Temmuz 2007; <http://www.denken-im-glauben.de/Downloads/Augustinus.htm>, 25 Temmuz 2007; Johan Hendrik Jacob van der Pot, Sinndeutung und Periodisierung der Geschichte Eine systematische Übersicht der Theorien und Auffassungen, Brill Academic Pub, Leiden, 1999, s. 169-170.

²⁷ Özlem, Tarih Felsefesi, s. 30-31.

²⁸ [http://lexikon.meyers.de/wissen/Sophronius+Eusebius+Hieronymus+\(Personen\)](http://lexikon.meyers.de/wissen/Sophronius+Eusebius+Hieronymus+(Personen)), 24 Kasım 2008.

²⁹ Kitâb-ı Mukaddes, Daniel, Bap 2, Ayet 32-33.

ettiğini belirtmiştir.³⁰ Hieronymus bu rüyada geçen dört imparatorluğun sırasıyla Babil, Pers, Grek ve Roma İmparatorlukları olduğunu iddia ederek, tarihî süreci bu şekilde “dört dünya imparatorluğu” çağına ayırmıştır.³¹

Ayhan Bıçak kitabında, Gökberk’den altını yapıp Jean Bodin’in (1530-1596) Nebukadnezar’ın rüyasında gördüğü dört maddenin yukarıda ismi geçen dört devlete karşılık geldiğini savunduğunu zikretmektedir.³² Fakat gerçekte ise, asıl olarak Hieronymus, Bodin’den çok daha önceleri takriben 1000 yıl önce, ilgili rüyayı esas alarak bu tasnifi yapmıştır.

Hieronymus’un bu tasnifi, daha sonraları genel bir kabul görse de Roma İmparatorluğu’nun beklenenden erken yıkılması, Ortaçağ Hıristiyan âlimleri arasında hâll edilmesi gereken çok ciddi bir itikadî meselenin çıkmasına neden olmuştur. Beklenenin aksine, dördüncü imparatorluğun, yani Roma’nın yıkılmasından sonra kıyamet kopmamış ve dünyanın sonu gelmemiş, tarihî süreç devam etmiştir. Bu durumun teolojik olarak bir şekilde izah edilmesi gerekiyordu. Nitekim insanoğlunun keskin zekâsı ve mevcut fiilî durumu meşrulaştırmadaki başarılı yeteneği, buna da bir çözüm bulmuştur. Dönemin Hıristiyan din adamları, bu durumu bir şekilde izah edebilecek ilginç bir kavram olan “Translatio İmperii”/İmparatorluğun Nakli/Geçişi’ni icat etmişler ve Roma İmparatorluğu’nun önce Karoljen İmparatorluğu ve daha sonra ise Alman İmparatorluğu ile devam ettiğine karar vermişlerdir.³³ Bu şekilde Kitâb-ı Mukaddes’te geçen dört krallıkla alakalı ayetlerin hâlen geçerli olduğu bir şekilde izah edilmiştir.

Hieronymus, tarihin dönemlere ayrılmasında Kitâb-ı Mukaddes’te geçen ayetlerden hareket ederek bir kurgu yapsa da, tasnifinde peygamberleri değil de, tarihte görülen dört büyük devleti tercih etmekle, muasırı Augustinus’tan ayrılmıştır. Nitekim tasnifinde kutsal kitapta geçen bir olguyu esas almakla birlikte, dönemleri belirlerken büyük imparatorlukları esas almıştır ki, bu devletler aslında kutsal kitaplarda geçen peygamberlere ve onlara tâbi olanlara karşı ciddi baskılar yapmışlardı. Yani dindarlar için hiç de iyi bir sabıkaya sahip değildiler. Hieronymus, bu şekilde tasnifinde din dışı devletleri esas almak suretiyle, kendisinden çok sonraları gelecek din adamlar ve tarihçilere esin kaynağı olmuştur.

c. Sevilalı İsdor (560-636)

İsdor, Katolik Kilisesi’nin en önemli din adamlarından bir tanesi ve kilise babalarının sonuncusu olarak kabul edilmektedir.³⁴ Tarihin çağlara ayrılmasındaki katkısı ise, yukarıda anlatılan Augustinus’un dünya tarihini altı dönem hâlinde Kitâb-ı Mukaddes’te geçen peygamberlere tekabül edecek şekilde tasnif edişini aynen devam ettirmesidir.³⁵ Bir şekilde, bu sistemin devamını sağlamıştır.

İsdor’un diğer bir görüşü ise, her şeyin Hz. İsa’nın dünyaya gelmesinden “ileriye ve geriye tarihleyen tek evrensel zamandizin”i olduğu şeklindedir.³⁶ Bu, Augustinus’un tasarımıyla daha farklı bir hususiyet arz etmektedir. Augustinus, Hz. İsa’yı son döneme yerleştirirken, İsdor onu tarihi sürecin merkezine oturtmuştur. Bu, mutlak Hz. İsa merkezli bir tarih kurgusunun ilk ifadesi olmuştur.

İsdor’un bu metodu, daha sonraki süreçte özellikle de Aydınlanma dönemi pozitivist tarihçilerini de ciddi olarak etkilemiştir. Bunlar, tarihi süreçte cereyan etmiş olan olaylardan bazılarını aşırı derecede önem vererek, adeta cımbızla çekip çıkarıp, merkeze yerleştirmek suretiyle tarihî olayları izah etme gayretine girmişlerdi. Reform, Rönesans, Aydınlanma ve Fransız İhtilâli gibi kendi siyasî fikirlerine ve hayal dünyalarına göre önem verdikleri olayları merkeze yerleştirmek suretiyle tarihî süreci anlamlandırmaya çalışmışlardır. Onlara göre, tarihe yön ve şekil veren hadiseler bunlar olup, diğerleri ancak ikinci veya üçüncü derecede, yerine göre hiç de ehemmiyet arz etmeyen hadiselerdir.

Yine İsdor’un Hz. İsa merkezli tarih algısı, aynı şekilde Aydınlanma döneminin modern Avrupa tarihçilerinin de esin kaynağı olmuştur. Aydınlanma döneminin seküler tarihçileri ve bunların mirasını devam ettiren çağdaş tarihçiler, İsdor’un kurgusunda ufak bir değişiklik yaparak Hz. İsa yerine seküler Avrupa tarihini yerleştirmişlerdir. Böylece yeni kurguda tarihi süreç, “her şeyi Avrupa tarihi

³⁰ Kitâb-ı Mukaddes, Daniel, Bap 2, Ayet 37-40.

³¹ Bertnard Michael Buchmann, Einführung in die Geschichte, Facultas AG, Wien, 2002, s. 70; Hartmann, Mittelalterliche Geschichte Studieren, s. 46.

³² Bıçak, Tarih Düşüncesi III, s. 67.

³³ Hartmann, Mittelalterliche Geschichte Studieren, s. 46.; Winfried Schulze, Einführung in die Neuere Geschichte, 4. Baskı, UTB für Wissenschaft, Stuttgart, 2002, s. 24.

³⁴ http://de.wikipedia.org/wiki/Isidor_von_Sevilla, 26 Temmuz 2007.

³⁵ Buchmann, Einführung in die Geschichte, s. 71.

³⁶ R. G. Collingwood, Tarih Tasarımı, (çev.: Kurtuluş Dinçer), 2. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara 1996, s. 85.

merkezli olarak ileriye ve geriye doğru tarihlendiren tek evrensel kronoloji”, şeklinde tasvir edilmiştir. Bu tasarımı, günümüzde de birçok yerde hâlen geçerli olan önemli bir tarihî olgudur.

2. Üçlü Sisteme Geçiş: Hz. İsa Merkezli Tarih Kurgusu

Tarihin çağlara ayrılmasının ikinci döneminde, Ahd-i Atik’te geçen Yahudi peygamberler dışarıda bırakılarak, sadece Ahd-i Cedid’de, yani İnciller de hikâyesi anlatılan Hz. İsa, dolayısıyla Hıristiyanlık merkezli bir taksim yapılmıştır. Bu dönemde etkili olan belli başlı önemli din adamları/tarihçiler ise şunlardır:

a. Fioreli Joachim (1130-1202)

Tarihin çağlara ayrılmasında üçlü sistemin bulunmasında ilk isim olan Joachim, İtalya’nın en güneyinde çizmenin ucunda Fiore manastırı ve Florens tarikatının kurucusu ve çok önemli bir Katolik din adamıdır.³⁷ Din alanındaki fikirleri 13. ve 14. yüzyılda büyük etki yapmış ve Avrupa’da yayılmıştır. Şu andaki Papa XVI. Benedikt, eski Kardinal Joseph Ratzinger Fioreli Joachim uzmanı olarak bilinmektedir.³⁸

Joachim, yukarıda anlatılan altılı sistemi gözden geçirerek, üçlü şekliyle yeniden kurgulamıştır:

1. Baba’nın ya da cisimleşmemiş Tanrı’nın hâkimiyeti, yani Hıristiyanlık öncesi (Ahd-i Atik dönemi).

2. Oğlu’nun hâkimiyeti ya da Hıristiyanlık çağı, Hz. İsa’nın doğumundan itibaren başlayıp 1260’lara kadar devam edecek olan dönem.

3. Gelecekte 1260’lardan³⁹ itibaren başlayacak olan Kutsal Ruh’un hâkimiyet dönemi.⁴⁰

Joachim’in yaptığı bu sistemde dört yeni uygulaması dikkatleri çekmektedir: Öncelikle Hıristiyanlık’taki Tanrı’nın üç olduğu inancını ifade eden “Teslis”ten hareket ederek, altılı sistemi üçe indirmiştir. Böylece “Baba-Oğul-Kutsal Ruh”un rakamsal değeri üç rakamı, yeni tarih kurgusunun iskeletini meydana getirmiştir. Fioreli Joahim, bu kurgusunda dünya tarihini, Teslis’i oluşturan her bir esasın/kişiliğin, yani Baba, Oğul ve Kutsal Ruh’un sırasıyla hâkim olduğu üç büyük çağa ayırmıştır.⁴¹ İkinci olarak, tarihî sürecin çizgisel olarak aktığı fikrini tekrar kullanarak, bunun iyice yerleşmesini ve bir sabite hâlini almasını sağlamıştır. Din merkezli diğer bir yeniliği ise, tarihî sürecin tam merkezine Hz. İsa’yı yerleştirerek öncesi ve sonrası anlayışını ortaya koymuştur. Nitekim daha önce İsdor’un yaptığı Hz. İsa’nın dünyaya gelmesiyle tarihi anlamlandırma ameliyesi, artık Joachim ile çok net bir hüviyet kazanmıştır.

Konuyla doğrudan bir bağlantısı olmamasına rağmen, Avrupa merkezci tarih düşüncesi bağlamında gündeme getirilmesi gereken diğer bir önemli yeniliği ise, Grekçe’si “Chiliasmus”/Bin, Latincesi ise “Millennium”/Binyıl’ı gündeme getirmesidir. Fioreli Joahim, Millennium’u Hz. İsa’nın tekrar yeryüzüne gelmesi ve 1000 yıl sürecek olan Kutsal Ruh’un hâkimiyetinin üçüncü ve son dönem olarak tasarlamıştır.⁴²

Katolik din adamı Joahim’in böylesine bir teolojik hıristiyanî muhteva ve beklentiyle gündeme getirdiği milenyum, hatırlanacağı gibi, bundan sekiz yıl önce 3. Bin’in başlangıcı adı altında, seküler modern dünyanın dört bir yanından çılgınca kutlanmıştı. Bu örnek dahi, modern seküler Avrupa’nın, dolayısıyla dünyanın birçok memleketinin Ortaçağ Hıristiyan Batı Avrupa inancından ve düşüncesinden dolayı olarak nasıl etkilendiğini çok net bir şekilde göstermektedir. Burada yapılan sadece, tıpkı tarihin çağlara ayrılmasında olduğu gibi, dinî çağrıştıran bazı unsurları günümüz şartlarına göre dönüştürmek; dinî olana seküler bir renk vermektir.

b. Francesco Petrarca(1304-1374)

Petrarca, İtalya’da doğmuş Ortaçağ’ın meşhur şair, filolog ve hümanistidir.⁴³ Hatta hümanist hareketin kurucusu olarak kabul edilmektedir.⁴⁴ Francesco Petrarca’nın günümüzdeki üçlü tarih

³⁷ http://www.bautz.de/bbkl/j/Joachim_f.shtml, 26 Temmuz 2007.

³⁸ http://de.wikipedia.org/wiki/Joachim_von_Fiore, 26 Temmuz 2007.

³⁹ Pot, *Sinneutung und Periodisierung der Geschichte*, s. 191-193; Buchmann, *Einführung in die Geschichte*, s. 71; http://www.uni-rotokolle.de/Lexikon/Joachim_von_Fiore.html, 26 Temmuz 2007.

⁴⁰ Collingwood, *Tarih Tasarımı*, s. 87; Buchmann, *Einführung in die Geschichte*, s. 71.

⁴¹ Eliade, *Ebedi Dönüş Mitozu*, s. 138.

⁴² Pot, *Sinneutung und Periodisierung der Geschichte*, s. 124-126; <http://lexikon.meyers.de/meyers/Chiliasmus>, 26 Temmuz 2007.

⁴³ <http://lexikon.meyers.de/meyers/Petrarca>, 26 Temmuz 2007.

kurgusuna katkısı özellikle de Ortaçağ'ın "barbara saecula"/"barbar çağ" olduğu şeklindeki ifadeyi ilk kez kullanmasıdır. Kendisine göre, Antik dönemden sonra başlayan süreçte Latin dili ve eğitiminin geçerliliğini yitirmesinden dolayı "barbar" ve "yabancı", "karanlık" ve "câhil" bir dönem hâkim olmuştur. Petrarca'nın bu şekilde Ortaçağ kavramını zikretmeden Antik çağın ardından süreci sadece olumsuz gelişmelerle izah etmesi, kendisinden sonra gelecek olan hümanistler arasında büyük bir kabul görmüştür.⁴⁵

Ortaçağ'ın "karanlık" olduğu düşüncesi, özellikle de Rönesans ve Aydınlanma tarihçileri/aydınları arasında hüsn- ü kabul görmüş, daha da önemlisi sonraki süreçte kesinliği itiraz götürmez bir sabite hâlini almış ve tarih alanında günümüzdeki en önemli ön kabullerden biri olmuştur. Böylece, farklı milletlerin ve coğrafyaların tarihî birikimleri ve tecrübeleri dikkat-i nazara alınmadan, sadece Avrupa alt kıtasının yaşadığı takriben 1000 yıllık bir zaman dilimini kapsayan Ortaçağ'ın "karanlık" olarak algılanması, âdeta dünya tarihine teşmil edilmiştir.

c. Gisbert Voetius(1589-1676)

Hollandalı Kalvinist bir teolog olan Voetius⁴⁶, modern tarih telakkisinin oluşmasına iki şekilde katkıda bulunmuştur. Öncelikle Antik Dönem ve Antik Dönem'in yeniden doğması arasındaki zaman dilimini ifade eden "Ortaçağ" kavramını ilk defa kullanmıştır. İkinci olarak ise, Avrupa kilise tarihini ele aldığı eserinde Fiorelli Joachim'in üçlü sistemini kullanarak şu modeli ortaya koymuştur:

1. Başlangıç-500, "antiqua ecclesia"
2. 500-1517, "intermedia aetas"
3. 1517- sonrası, "nova aetas"⁴⁷

Voetius'un bu şekilde yapmış olduğu tasnif, doğrudan kilisenin tarihî süreçteki kurumsal oluşmasını ve bölünmesini esas almıştır. Birinci aşamada 500'lü yıllar kadar gelen zaman dilimi Hıristiyanlığın başlangıcı ve Katolik Kilisesi'nin ortaya çıkmasıyla kurumsallaşması anlatılmaktadır. İkinci dönem, Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Katolik Kilisesi'nin ve Hıristiyan ruhban sınıfın Avrupa'da her şeye hâkim olmaları ki, bu takriben Ortaçağ denen zaman dilimine tekabül etmektedir. Üçüncü ve son dönem ise, Martin Luther'in meşhur 95 tezini Wittenberg Kilisesi'nin kapısına asmak⁴⁸ suretiyle Katolik Kilisesi karşıtı Protestan Hareketi başlatması "yeni" dönem olarak adlandırılmıştır. Kalvinist olan Voetius'un Luther'in tezlerini ilan tarihini kilise tarihinde yeni bir çağın başlaması olarak kabul etmesi, pek de şaşırtıcı olmasa gerekir. Baştan beri yapılan zaten buydu: Kendi inancını merkeze yerleştirmek

Voetius bu şekilde ilk etapta sadece kilise tarihini ihtiva eden bir ayırım yapsa da, burada öncelikle üçlü sistemi devam ettirmiş ve kavram olarak doğrudan dinden gelmeyen ve Latince bir takım yeni isimler bulmuştur. Bu bağlamda Cellarius'a esin kaynağı olmuş olabilir.

d. Christoph Cellarius(1634-1707)

Alman tarihçi Cellarius, başta Doğu Dilleri olmak üzere Tarih, Felsefe, Teoloji ve Matematik öğrenimi aldıktan sonra, Felsefe alanında yüksek lisans yapmıştır. 1694 yılında kurulan Hâlle Üniversitesi'ne Tarih ve Retorik profesörü olarak tayin edilmiştir.⁴⁹ Tarihin çağlara ayrılmasında yukarıda isimleri geçen diğer şahıslar arasında teolog olmayan, fakat teoloji eğitimi alan tek kişi olan Cellarius, bugün hâlen kullanılan üçlü sistemi ortaya koyan tarihçidir.⁵⁰

Christoph Cellarius, tarihin taksimiyle alakalı meşhur kurgusunu her çağa bir kitap gelecek şekilde üç cilt hâlinde yayınladığı eserinde ilan etmiştir. Sırasıyla "Historia Antiqua" adında Eski Çağ kitabını 1685 yılında, „Historia Medii Aevi“yi Ortaçağ olarak 1698'de ve üçüncü cildi "Historia Nova" Yeniçağ olarak 1702'de yayınlamıştır. Bu kez 1702 senesinde üç cildi özetleyerek bir bütün hâlinde "Historia universalis breviter ac perspicue exposita, in antiquam, et medii aevi ac novam divisa, cum notis

⁴⁴ http://de.wikipedia.org/wiki/Francesco_Petrarca, 26 Temmuz 2007.

⁴⁵ Buchmann, Einführung in die Geschichte, s. 71.

⁴⁶ http://www.bbkl.de/v/voetius_g.shtml, 26 Temmuz 2007.

⁴⁷ Buchmann, Einführung in die Geschichte.,s. 72.

⁴⁸ Norman Davies, Avrupa Tarihi, (çev.: Burcu Çiğman/Elif Topçugil/Kudret Emiroğlu/Suat Kaya), İmge Kitabevi, Ankara 2006, s. 526.

⁴⁹ http://de.wikipedia.org/wiki/Christoph_Cellarius, 27 Temmuz 2007.

⁵⁰ Schulze, Einführung in die Neuere Geschichte.,s. 23.

perpetuis” Jena’da yayınlamıştır.⁵¹ Adından da anlaşılacağı gibi, Latince olarak kaleme aldığı kısaltılmış ismi “Historia universalis” olan eseri, daha sonraki tarihlerde birçok kez basılmıştır.⁵²

Cellarius’un yeni kurgusuna göre, çağ tasnifi şu şekilde ortaya çıkmıştır:

1. Başlangıç-337, “Historia antiqua”/Antik veya Eskiçağ,
2. 337-1453, “Historia medii aevi/Ortaçağ,
3. 1453- sonrası, “Historia aevi moderni”/Yeniçağ.⁵³

Cellarius, tarihin çağlara ayrılmasında seleflerin yapmış olduğu çalışmaları, bu şekilde kemale erdirmiştir. Kendisi, seleflerinden intikal eden üçlü sistemi devam ettirmekle birlikte, çağların başlangıç ve bitişlerini ifade eden olayları, daha ziyade doğrudan dinle ve kiliseyle alakası olmayanlardan seçmiştir. Bu şekilde tarih kurgusunu şekilsel olarak sekülerleştirmiş gibi görünmektedir. Cellarius’un bu gelişmeleri tercih etmesinin nedeni, bur tarihlerde Avrupa’da artık Aydınlanma’nın başlamış olmasıdır. Bu dönemin aydınları, bilimi dinin ve kilisenin otoritesinden kurtarıp, daha pozitif bir çehre vermeye gayret etmekteydiler. Cellarius da bu dalgadan etkilenecek benzer bir amaçla hareket etmiş olabileceği iddia edilebilir.

Alman Cellarius’un bu şekilde dinî unsurlardan sıyrılmış ve seküler bir tarih kurgusu ortaya koyma gayretine rağmen varılan sonucun aslında hiç de öyle olmadığı söylenebilir. Öncelikle dikkatleri çeken ilk nokta, teolog olan ve Hıristiyanlığın “Teslis” inancından esinlenen seleflerinin üçlü sistemine dokunmamış, aynen almıştır. Bu şekilde tarihin çağlara ayrılmasında hıristiyanî geleneği devam ettirmiş ve onun oturmasını sağlamıştır.

Ayrıca, çağların başlangıç ve bitişlerini belirleyen olayları tercih etmesinde yine dinî esintiye hissettiren olayları seçmiştir. Ortaçağı, Roma İmparatoru Konstantin’in ölüm yılı olan 337’yle ve Yeniçağı ise, İstanbul’un Osmanlı Devleti tarafından 1453 yılında fethetmesiyle başlatması dinî etkinin devamı olarak kabul edilebilir. Büyük Konstantin, Hıristiyanlar’a dini özgürlükleri tanıyan ve Roma’nın Hıristiyanlaşması’nda önemli icraatlara imza atan bir imparatorudur. Doğu Roma İmparatorluğu’nun başşehri İstanbul’un o tarihlerde Avrupa’yla mücadele hâlinde olan Osmanlı Devleti’nin eline geçmesi, Hıristiyan Avrupa tarihi için oldukça ehemmiyetli bir olaydır. Temas edilen bu hususlar gösteriyor ki, Cellarius da, tarihî süreci kurgularken farkında olsun veya olmasın yine dinden beslenmiştir.

Cellarius’un bu sisteminde vurgulanması gereken diğer bir husus ise, çağ taksimini yaparken doğrudan Avrupa tarihiyle alakalı hadiseleri tercih etmesidir. Kendisi bu şekilde “Avrupa merkezci” bölünmeyi devam ettirmiş; dinî bölünmeye seküler Avrupa tarihini eklemiştir. Böylece Hıristiyanlık’tan ve Avrupa tarihinden beslenen üçlü sistem, Cellarius tarafından olgunlaştırılarak son şekli verilmiş ve biz modern tarihçilere miras olarak bırakılmıştır.

V. Değerlendirme ve Sonuç Yerine

Tarihî sürecin oldukça uzun olması ve tarih ilminin araştırma alanına giren olayların; daha doğrusu onun varlığının tek sebebi olan tarihî hadiselerin ilk olaydan ve hâl-i hazırda zaman dilimindeki son olaya kadar sebep-sonuç denkleminde iç içe geçmiş koca bir yumak olması, tarih ilminin çağlara ayrılmasını elzem kılmıştır.

Gerçekten de tarihî süreci her hangi bir zaman dilimi belirtmeden ilk insanların dünya üzerinde hayat mücadelesine girmeleriyle başladığı göz önüne alınırsa, ne kadar iç içe geçmiş büyük olaylar yumağıyla karşı karşıya bulunulduğu daha iyi anlaşılacaktır. Bu bütünlük içinde adı bilinen veya bilinmeyen binlerce milletin tarihi yer almaktadır. Bunlar arasında adları bilinmeyen ve unutulmuş bir tarafa bırakılsa da, faaliyetleri ve tarihleriyle birlikte adları ön plana çıkararak günümüze kadar gelen ve sadece isim olarak günümüze ulaşabilen çok sayıda millet bulunmaktadır. Tarihî süreç milletler bazında değil, olay merkezli olarak tasavvur edildiğinde ise bu bütünlük çok daha büyük bir hacme ulaşabilmektedir. İster sadece milletler, isterse olaylar ekseninde tarihe bakılsın fark etmez, ortada net bir olgu bulunmaktadır: Tarihî sürecin dönemlere veya çağlara ayrılması.

⁵¹ http://de.wikipedia.org/wiki/Christoph_Cellarius, 27 Temmuz 2006.

⁵² Cellarius’un bu meşhur kitabının “Historia Nova” kısmının tam metni için bkz.: http://www.uni-mannheim.de/mateo/camenahist/autoren/cellarius_hist.html, 27 Temmuz 2007.

⁵³ Buchmann, Einführung in die Geschichte, s. 72; Togan, Tarihte Usûl, s. 26.

Tarihî sürecin iç içe geçmiş ve büyük bir sarmal oluşturan bu hâli, onun öğrenilmesi ve anlaşılmasını zorlaştırdığı için, bu bütünün belli parçalara ayrılması veya dönemler hâlinde ele alınması, kaçınılmaz olmuştur. Nitekim bu taksimin neticesinde tarih ilminde uzmanlaşma alanları ortaya çıkmış ve birçok meslektaş dikkatlerini belli yüzyıllara; yüzyıllardaki çok farklı konulara vermek suretiyle araştırmalarını yapmışlardır. Böylece çok genel tarih araştırmalarından daha dar ve nokta konulara geçilerek ilginç çalışmalar ortaya konulmuştur. Bu tarzdaki tarihçilik, tarih araştırmalarını olay ve kronoloji merkezli tek düze olmaktan çıkartmıştır.

Milletlerin veya daha geniş anlamda farklı milletlerin dâhil oldukları ve ortak değerleri paylaştıkları medeniyetlerinin bilgi birikiminden ve tecrübelerinden hareket edilerek, tarihî sürecin kendilerine göre “keyfi” olarak kurgulanması, tarihin çağlara ayrılmasında etkili olan diğer bir nedeni teşkil etmiştir. Böylesi bir tasarım aslında sadece tarihle sınırlı kalmamaktadır, bu iddiada bulunanlar öncelikle inançlarını ve değer yargılarını merkeze yerleştirerek başta tarihî süreç olmak üzere, çevrelerinde bulunan her şeyi yeniden tasarlamak ve yorumlamak isterler. Bunu yaparken tarihî, dinî, kültürel, sosyal, iktisadî ve coğrafî birikimlerinden hareket ederek tarihî süreci kendilerine göre anlamlandırma ve bütünüyle kurgulamaya çalışırlar. Böylesi bir iddiaya sahip olan bir millet veya medeniyet havzası öncelikle tarihi kendine göre kurgulama yoluna gitmektedir. Bunu yaparken kendi dışındaki milletleri ve onunla alakalı gelişmeleri ikinci plana atmakta veya tamamen görmezlikten gelmektedir. Çünkü kendini ve kendi değer yargılarını merkeze yerleştirdiğinde, ona alternatif olabilecek ve tehdit edebileceklerine inandıkları veya tam tersine kendinden aşağı gördüklerini merkezin dışında tutmaktadır.

Aslında bu durum, yani belli bir milletin veya halkın kendi tarihini tarihî sürecin merkezine yerleştirilmesi; “asıl genel tarihin” kendi tarihleri olduğunu iddia etmeleri şeklinde tarif edilen “etnik merkezli” tarih kurgusunun kapsamına girmektedir. Bu türde bir tarih tasavvuru ve algısı yeni bir olgu olmayıp belli başlı kadim milletlere/medeniyetlere kadar geri gitmektedir. Kadim Mısır, Çin, Hind, Roma ve Yunan gibi milletler ve medeniyetler kendi tarihlerini merkeze yerleştirerek, ona göre bir tarih kurgusu yapmışlardır.⁵⁴

Fakat bunu belirtmekle birlikte, bu yöndeki kadim uygulama ile hâl-i hazırdaki uygulama arasında önemli bir ayrımın bulunduğunu belirtmek gerekiyor: “Etnik merkezli” tarih kurgusunda isimlerini verdiğimiz milletler kronolojik olarak ele alındığında oldukça eski oldukları görülecektir. Birbirlerinden belli oranda kopuk olan, etkilenme alanlarının bugüne göre oldukça sınırlı olduğu ve birbirleri hakkındaki bilgilerin de fazla olmadığı yüzyıllarda, ilgili milletlerin bu türde bir tarih kurgusuna sahip olmaları; diğer sosyo-psikolojik nedenlerle birlikte, belli derecede anlaşılabilir. Lâkin günümüz şartlarında bu olumsuz ve sınırlayıcı durumlar önemli oranda ortadan kalkmıştır. Günümüz devletleri ve milletleri iç içe geçmiş ve birbirleriyle hemen hemen her alanda etkileşim içindedirler. Daha da önemlisi birbirleri hakkındaki tarih bilgileri eskiye göre çok fazladır. Genel tarih bilgisi olarak geçmişteki milletlerin ve devletlerin tarihleri hakkında eskilere nazaran çok geniş bilgiye sahibiz. Mevcut bilgi birikimi vasıtasıyla, insanlık tarihinin gelişimi bir bütün hâlinde daha rahat ve geniş bir şekilde takip edilebilmektedir. Örneğin bir Çin, Hind, Sümer, Mısır, Aztek ve İnka gibi kadim tarihlerin insanlık tarihindeki yerlerinin çok önemli olduğu net bir şekilde bilinmektedir. Bunların, bütünün içinde yerlerini az veya çok artık takdir edebiliyoruz. Bundan dolayı, bütün bu kadim milletlerin tarihlerini dışarıda bırakarak, Avrupa merkezli tarih kurgusu ve çağlara ayırmanın teknik ve bilimsel olarak maruz görülebilecek bir yanı yoktur. Günümüzde de bundan ısrarcı olunmasının nedenleri teknik veya ilmi olmaktan daha ziyade, farklı siyasî endişelerden ve beklentilerden kaynaklandığını düşünüyoruz.

Buradan hareketle Hıristiyan ve Batı Avrupa merkezci tarih kurgusunu temsil eden üçlü sistemin değerlendirilmesine geçebiliriz. Yukarıdaki sayfalarda da belirtildiği gibi, önce altılı olarak başlayan fakat daha sonra üç indirilen çağ telakkisinin ortaya çıkmasında etkili olan ve çeşitli fikir sarf edenler ortak üç özelliğe sahipler: Dinî mensubiyet olarak *Hıristiyan*, meslek olarak ise *din adamı* ve coğrafya olarak ise *Avrupalı* idiler. Şimdi sırasıyla bunlar üzerinde durmak istiyoruz:

Özellikle Katolik Avrupa teolojisi ile felsefesinin kurucusu ve kilise babası olarak kabul edilen Augustinus başta olmak üzere Hieronymus, Sevilyalı İodor ve Fioreli Joachim Katolik Mezhebi’nden önemli din adamları, hatta kilise babalarıdır. Bunlardan Augustinus ve İodor, Kitâb-ı Mukaddes’te geçen dünyanın altı günde yaratıldığına dair ayetlerden hareket ederek tarihi, her güne bin yıl tekabül edebilecek şekilde altı çağa ayırmışlardır. Altı çağı ayırırken de yine Kitâb-ı Mukaddes’e müracaat ederek

⁵⁴ Pot, Sinndeutung und Periodisierung der Geschichte, s. 16-21.

adları geçen peygamberleri esas alarak dönemleri belirlemişlerdir. 6. dönemi ise İncil’de geçen kendi peygamberleri, daha doğrusu “cisimleşmiş Tanrı”ları Hz. İsa ile başlatmışlardır. Bu şekilde tamamen Yahudi ve Hıristiyan kutsal metinlerinden hareket etmek suretiyle böyle bir sistemi ortaya koymuşlardır. Katolik guruba dâhil olan Joachim ise, altılı sistemi üçe indirmekle birlikte, sistemi doğrudan kutsal kitaplarında geçen din merkezli hâkimiyet dönemleri olarak kurgulamıştır. Böylece bu süreçte tamamen Hıristiyanlık inancı, geleneği ve hâkimiyet telakkisi temel makyas alınmıştır.

İkinci dönem diyeceğimiz süreçte ise, tarihin dönemlere ayrılmasının günümüzdeki üçlü sisteme geçiş cereyan etmiştir. Üçlü sistemle birlikte Kitâb-ı Mukaddes’in Ahd-i Atik kısmından, dolayısıyla Yahudiliğin etkisinden sıyrılarak tamamen hıristiyanî geleneğe geçilmiştir. Bu yeni sistemde Hıristiyanlığın etkisi şu şekilde kendini göstermiştir:

Petrarce’yi saymazsak ki, zaten kendisinin üçlü sisteme doğrudan bir katkısı olmamıştır, üçlü sistemin mimarlarından Joachim, Voetius ve Cellarius da aynı şekilde doğrudan Hıristiyanlık’la bağlantılı şahıstular. Voetius Kalvinist bir din adamıyken, Cellarius da üniversite Protestan din eğitimi almıştır. Bu noktada çok ilginç bir teferruat karşımıza çıkmaktadır:

Üçlü sistemi icat edenlerden Joachim hariç bu iki şahıs da Katolik değil, Protestan Mezhebi’ne mensuptu. Voetius Kalvinist bir din adamı ve Cellarius ise Protestan din eğitimi görmüştü. Bu şekilde Katolik din adamlarının başlattıkları çağlara ayırmayı, Protestanlar tamamlamışlar ve kemâle erdirmişlerdir. Bu durum aslında Avrupa tarihindeki genel akışla fazlasıyla örtüşmektedir. Malum olduğu üzere, bugünkü Avrupa’nın şekillenmesinde etkili olan en önemli faktörlerden bir tanesi, Martin Luther’in başlattığı Protestan hareketin başarılı olmasıyla, Protestanlık orta ve kuzey Avrupa’da etkisini göstermiş ve millî kiliseler kurulmuştur. Daha da önemlisi Katolik Kilisesi’nin siyasî, dinî ve iktisadî nüfûzunun kırılmasıyla birlikte Avrupa’nın bu kısımlarında birçok alanda ciddi bir dönüşüm yaşanmıştır. “Sekülerleşme/dünyevileşme” olarak adlandırılan bu dönüşüm, bugünkü Avrupa’nın rengini ve tonunu belirlemiştir. Bunun bir benzeri süreç tarihî alanda da yaşanmıştır.

Diğer bir etki ise, doğrudan dinî referanslarla alakalıdır. Tarihin çağlara ayrılmasında Hz. İsa’nın esas alınması veya merkeze yerleştirilmesi, söz konusu olan dinî referansların en bariz olanıdır. Hıristiyan teolojisine göre Hz. İsa bir peygamberden öte, Tanrı’nın Oğlu ve cisimleşmiş Tanrı’nın kendisidir; dünyevî ve uhrevî kurtuluşa ermenin yegâne kaynağı yine ona inanmak ve teslim olmaktır. Hıristiyanlık için böylesine bir ehemmiyete haiz olan Hz. İsa’nın doğumu çok önemli bir olaydır; dünyanın kurulmasından o güne kadar vuku’ bulmuş hadiseler içinde biricik ve tek olandır. Ona benzer bir hadise gerçekleşmemiştir. Zaten daha önceden cereyan eden bütün hadiseler Tanrı’nın oğlu Hz. İsa’nın doğmasına zemin hazırlamak içindi. Bu şekilde tarih, ancak onun yeryüzünü şereflendirmesiyle bir anlam kazanmıştır. Hıristiyanlık açısından böylesine bir öneme haiz olan Hz. İsa’nın doğumunun bir şekilde tarihî sürecin merkezine yerleştirilmesi gerekiyordu ve yerleştirildi de. Hz. İsa’nın merkeze yerleştirilmesiyle birlikte kendisi, öncesi ve sonrası olmak üzere üç çağ tasavvuru/kurgusu ortaya çıkmıştır.

Hız. İsa’nın bu şekilde tarihî bir sürecin başlamasında milat olarak kabul edilmesinin, tarihin çağlara ayrılması dışında metot olarak önemli bir geleneğin başlamasına da vesile olmuştur. Bu şekilde önemi bakımından birebir Hz. İsa’nın doğumu kadar ehemmiyetli olmayan, fakat kendi içinde önemli olan, kendilerinden sonraki her şeyi daha önce olup bitmiş olanlardan nitelik bakımından farklı kılan başka hadiseleri ayırma eğilimi doğmuştur. Rönesans, matbaanın geliştirilmesi, Aydınlanma, Fransız İhtilâli gibi ayırımlar ve yeni başlangıçlar, bu metodun uygulanmasından başka bir şey değildir. Böylelikle “çağ açan/kapatan” olaylar tasarımı Hıristiyan tarihçilerin ilk uygulamalarıyla birlikte tarihçiliğe girmiştir. Bu uygulama, günümüzde de herkes tarafından kullanılmaktadır.

Hıristiyanlık’taki “Teslis” inancının üçlü sisteme uygulanması, diğer bir önemli noktayı teşkil etmektedir. Hıristiyanlığın temel akidesi, Tanrı’nın üç olduğuna; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh’a dayanmaktadır. Bu bağlamda üç rakamı oldukça önemli bir semboldür. Joachim, Voetius ve Cellarius’un altılı sistemden üçlü sisteme geçerken böyle bir sembolü göz önüne alıp almadıklarını, pek bilmiyoruz. Burada bir niyet okuması yapmak istemiyoruz. Fakat yine de kendi sistemlerini 1, 2, 4 veya başka bir rakamla değil de özellikle de üçle izah etmeleri, bizi böyle bir tespiti yapmaya itmektedir. Tarihi çağlara ayırırken, Teslis’teki üç rakamından etkilenmiş olma ihtimalleri çok yüksek görünmektedir. En azından içinde yaşadıkları yüzyılda baskın olan temel telakkî ve daha da önemlisi sahip oldukları ortak bilinçaltı, kendilerini bu şekilde üçlü tasnif yapmaya itmiş olabilir.

Bu tespitleri yapmakla birlikte, Cellarius'un sisteminin muhteva olarak ayrıştığını belirtmek gerekiyor. Cellarius, Voetius'un başlattığı üçlü sistemi her ne kadar da devam ettirse de seleflerinden farklı bir şey yapmıştır: Üçlü çağ sisteminin içini dolduran olayları doğrudan Kitâb-ı Mukaddes'ten almamış ve ilgili olayları Eskiçağ adı altında tek bir dönemde toplamıştır. Ortaçağ ve Yeniçağ'ı da aynı şekilde Avrupa tarihiyle alakalı bir takım siyasî olaylarla başlatmış veya bitirmiştir.

Bu, son derece önemli bir gelişmedir. Cellarius, burada din merkezli bu sistemi sekülerleştirmeye gayret etmiş gibi görünmektedir. Fakat yine de, kendisinin üçlü sistemi sekülerleştirdiği tespitini yapmakla birlikte, üçlü sistemin başlangıcını ve bitişini belirlemek için seçtiği tarihi olayların da aslında yine Hıristiyanlık'la alakalı olduğunun gözden kaçırılmaması gerekir. Nitekim Ortaçağ'ın başlamasıyla alakalı olarak ölümünü tercih ettiği Roma İmparatoru Konstantin, Avrupa Hıristiyanlığı için önemli ve sembol bir isimdir. Aynı şekilde Yeniçağın başlangıcı için de İstanbul'un düşmesini tercih etmesi Hıristiyanlığın ikinci önemli şehrinin Avrupa'nın o tarihlerdeki bir numaralı rakibi Müslüman Türkler'in eline geçmesi yine Hıristiyanlık açısından önemlidir. Bu şekilde, aslında Cellarius'un da döneminin bir ürünü ve insanı olarak hareket ettiği ortaya çıkmaktadır. Çağ taksimini yaparken, bilinçaltında yerleşmiş olan döneminin dinî, tarihî ve kültürel kodlarından hareket ettiği; içinde bulunduğu medeniyet havzasının kültürel ve tarihî değer yargılarından etkilendiği muhakkaktır.

Üçlü sistem hakkında belirtilmesi üçüncü ve son nokta ise, bunun içi doldurulurken tamamen doğrudan Avrupa tarihiyle alakalı olayların tercih edilmesidir. Başta Cellarius olmak üzere, daha sonraki yüzyıllardan başlayarak günümüze kadar gelen süreçte bu sistemi kullanan tarihçiler, dünyanın diğer bölgeleri dışarıda bırakarak sadece ve sadece Avrupa tarihiyle alakalı hadiseleri tercih etmişlerdir. Başta Ortaçağ olmak üzere, Eski ve Yeniçağ'ın başlangıç ve bitişlerini belirleyen tarihî gelişmelerin hepsi doğrudan Avrupa tarihiyle alakalı hadiselerdir. Bu kurgu içine giren Avrupalı olmayan milletlerin neden oldukları olaylar ise, yine Avrupa coğrafyasını etkilediği için mümkün olduğu kadarıyla bu kurgu içine dâhil edilmişlerdir. Buna bir örnek olması için, Ortaçağ'ın başlangıç-bitiş tarihlerini belirleyen tarihî hadiselerin genel olarak zikredilmesi yeterlidir:

- Başlangıç
  - 375, Hunlar'ın Gotlar'ın mağlup ederek, "Kavimler Göçü"nü başlatmaları.
  - 378, Roma İmparatoru Valens'in Edirne'de Gotlar tarafından öldürülmesi.
  - 395, Son Roma İmparatoru Teodosius'un Gotlar tarafından öldürülmesi.
  - 476, Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması
  - 568, Langobardlar'ın İtalya'ya yerleşmeleri ve Kavimler Göçü sonu.
  - 711, Tarık Bin Ziyad'ın İspanya çıkartması.
- Bitiş
  - 1445, Johann Guttenberg'in matbaayı icadı.
  - 1453, İstanbul'un II. Mehmed tarafından fethi.
  - 1492, Christoph Columb'un Amerika'yı keşfi.
  - 1517, Martin Luther'in tezlerini ilanı.
  - 1519, V. Karl'ın "Şarlken"in Kutsal Roma Cermen İmparatoru olması.
  - 1525 Köylü Savaşları.⁵⁵

Ortaçağ'ın başlangıç ve bitiş tarihleri olarak verilen bu hadiselerle alakalı başka bir problem daha dikkatleri çekmektedir: Bu olayların cereyan yılları arasında zaman olarak çok ciddi bir fark bulunmaktadır. Ortaçağ'ın başlangıcı için verilen 375 ile 711 arasında tam 436 yıllık bir fark vardır. Bitişini belirleyen hadiselerde ise, 80 yıllık bir sapma söz konusudur. Bu örnekler, mevcut üçlü sistemin "keyff"

⁵⁵ Buchmann, Einführung in die Geschichte. s. 69-73; Hartmann, Mittelalterliche Geschichte Studieren , s. 44-45

hıristıyanî ve batı avrupaî olması dışında, çok daha ciddî yapısal ve metodik sıkıntıları da ihtiva etmektedir. Böylesine usûlle alakalı eleştirileri, ayrı bir makalede ele almak mümkündür.

Tarihin çağlara ayrılmasının mevcut muhtevası ve üçlü hâliyle bir paradigma hâlini almasına ve günümüz tarihçilerinin vazgeçemedikleri temel metotlardan bir tanesi olarak dünyanın her yerinde kullanılmasına rağmen, “Avrupalılar tarafından Avrupalılar için” yapıldığı⁵⁶ gerçeğinin gözardı edilememesi gerekiyor. Buna rağmen günümüzde, bu sistem dünyanın her tarafında kullanılan ve neredeyse “insanlık tarihinin” geçirdiği safhaları bir bütün hâlinde izah eden bir sabite veya paradigma hâlini almıştır. Başta Türkiye’de olmak üzere birçok yerde genel geçer bir kaide olarak bu şablon üzerinden, tarih kurgulanmaktadır. Bu genel kabule görmeye rağmen, mevcut üçlü sisteme her hangi bir itiraz yapılmayacak anlamı çıkarılmamalıdır. Aksine, Avrupa ve Hıristiyanlık merkezli bir üçlü sistemin eleştirisi elbette yapılmalıdır.

Yukarıda da uzun uzadıya anlatıldığı gibi, mevcut hâliyle tarihin çağlara ayrılması Hıristiyanlık ve Avrupa merkezli bir bakış açısından hareket edilerek yapılan yeniden “inşaa” ameliyesinden başka bir anlam taşımamaktadır. Bu “inşaa”nın hammaddesini Hıristiyanlık ve Batı Avrupa tarihinde cereyan eden hadiseler teşkil ederken; bunları kullanarak “tasarım”ı ve “inşaa”yı yapanlar ise, Katolik ve Protestan din adamlarıdır. Bu şekilde ortaya çıkan Katolik-Portestan karşıtı sistem, daha sonraki süreçte Aydınlanmacı/pozitivist tarihçiler tarafından “sekülerleştirilmiş/dünyevileştirilmiş”tir. Nitekim pozitivist tarih anlayışıyla birlikte, dinî olmaktan daha ziyade siyasî ve iktisadî merkezli olaylarla dönemler belirlenmeye gayret edilmiştir. Fakat buna rağmen yine de üçlü sistemin ruhuna hâkim olan Hıristiyanlık inancı ve Avrupa merkezci anlayışı terk edilmemiş, aksine pekiştirilerek devam ettirilmiştir.

Bu sistemle birlikte, Avrupa coğrafyası ve Batı Avrupalı milletler merkeze yerleştirilirken; haricî coğrafyalar ve milletler dışarıda bırakılmış, ikinci plana itilmişlerdir. Aslında bu durum kendiliğinden gelişen bir sonuç değil, aksine Batı Avrupa’nın kendi dışındaki milletleri ve memleketleri “tarihsizleştirilme” gayretinin tipik bir sonucudur. Mevcut kurguyla ortaya çıkan temel anlayışa göre, tarih yapan ve tarihî süreci belirleyen milletler ancak “Hıristiyan”, “Beyaz” ve “Batı Avrupalı” gibi üç özelliğe sahip olanlardır. Bunlar dışındakilerin rolü, bir tiyatro veya sinema filminin senaryosunda öngörülen kahramanı kahraman yapmak için görev alan diğer oyuncular, daha doğru tabirle figüran olmaktan başka anlam taşımamaktadırlar. Nitekim Amerikalı tarihçi McNeill de genel olarak Avrupa merkezli tarih kurgusuna temas ederken şunları demektedir: “Diğer milletler ve halklar, bu hikâyede [insanlık/dünya tarihi hikâyesinde] yalnızca dışarıdakiler olarak resmediliyor.”⁵⁷

Böylesi bir kurgunun ortaya çıkması, aslında Avrupa tarihinde cereyan eden o değişim sürecinin sonucu olarak da görmek gerekiyor. Batı Avrupa’nın değişimini ve dünyaya açılmasını ifade eden ve ard arda cereyan eden belli başlı hadiseler zinciri bulunmaktadır. Bunlar arasında genellikle ilk sırada Rönesans zikredilmektedir. Ardından Coğrafi Keşifler, Aydınlanma, Fransız İhtilâli, Sanayi İhtilâli ve Sömürgecilik gibi gelişmeler sıralanmaktadır. Avrupa merkezci üçlü tarih kurgusu bu hadiselerle birebir örtüşmekte ve bunlara paralel olarak ortaya çıkmıştır. Bu şekilde yaşananlar “üstün” Batı Avrupa/Avrupalı düşüncesinin oluşmasına neden olmuştur.

Bu arada özellikle de “Sosyal Darwinizm”in de bu sürece katkısının unutulmaması gerekiyor. Sosyal Darwinizm, Evrim Teorisi’nin sosyal bilimlere uygulanmasıdır. Batılı bilim adamları tarafından Batı Avrupalı “Beyaz Irk”ın biyolojik ve ilmî olarak(!) üstünlüğünü ilan etmesiyle birlikte, bir benzerinin de hayvanlar âleminde cereyan ettiği hayat mücadelesine bilimsel bir meşruiyet(!) kazandıran bir bakış açısıdır. Bu sürecin oluşmasına üçlü sistemin de katkısı olmuştur.

Nitekim mevcut üçlü sistemle birlikte Batı Avrupa’nın dünya tarihindeki merkezî rolü öne çıkarılmakta; Avrupa dışındaki diğer memleketler ve milletler ise, tam tersine merkezin dışına itilmek suretiyle bir şekilde âdeta “tarihsizleştirilmek”tedir. Avrupa dışındaki coğrafyaların ve milletlerin “tarihsizleştirilmesi” ameliyesinde, başarılı oldukları aşikârdır. Avrupa karşıtı milletlerin dünya tarihi kurgusu dışında tutulmasıyla, adeta “tarihsizleştirilmek” suretiyle Avrupa’nın üstünlüğünün kabul edilmesine bir zemin hazırlanmıştır. Bunun neticesinde, başta tarih olmak üzere diğer alanlarda Avrupa’nın üstünlüğünü kabul etmekten öte başka bir çare kalmamıştır.

Bu şekilde ortaya çıkan ve Batılılar dışındaki diğer milletlere ve coğrafyalara teoride ve pratikte pek olmayan Avrupa merkezci üçlü sistemin, Avrupa dışındaki diğer bölgelerde meskûn olan milletler

⁵⁶ Leon E. Hâlin, Tarih Tenkidinin Unsurları, (çev.: Bahaeddin Yediyıldız), 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 46.

⁵⁷ William H. McNeill, Avrupa Tarihinin Oluşumu, (çev.: Yusuf Kaplan), Külliyyat Yayınları, İstanbul 2008, s. 14.

tarafından kullanılması pek makul görünmemektedir. Çok farklı bir tarihî süreç ve tecrübeye sahip olan milletlerin, kendilerine göre bir alternatif yapmaları elzemdir. Özellikle de oldukça zengin bir tarihi geçmiş sahip olan Türk ve İslâm tarihinin hâlen bu sistemle üçe ayrılması son derece yanlıştır. Türk ve İslâm tarihinin gerçeklerine uygun alternatif bir tarih taksimi yapılmalıdır. Aynı şekilde Asya, Afrika ve Latin Amerika milletleri de kendilerine göre bir tarih kurgusuna gitmelidirler. Ancak bu şekilde zengin bir insanlık ve dünya tarihi ortaya çıkabilir. Öteki türlü, insanlık tarihinin tek merkezli ve tek düze bir akışa sahip olduğu düşüncesi, bir sabite olarak devam edecektir. Böylesi bir alternatife ihtiyaç duyulmasının nedeni, sadece diğer milletlerin tarihlerini karşılayamaması değil, aksine bunların uzun vadeli siyasî ve iktisadî varlıklarıyla da doğrudan alakalıdır.

Özetin özeti olarak bir kez daha belirtmek gerekirse; Alman Oswald Spengler'in de meşhur eserinde "inanılmaz derecede eksik ve anlamsız şema"⁵⁸ olarak tarif ettiği mevcut "Eskiçağ-Ortaçağ-Yeniçağ/Yakınçağ" üçlü sistemi, Avrupa dışındaki Asya, Amerika ve Afrika gibi kıtaların tarihi ile medeniyetini dikkate almadığı, adeta yok saydığı için gözden geçirilmesi gerekir. Yine Zeki Velidî Togan'ın da haklı olarak belirttiği gibi, üçlü çağ taksiminin bu hâliyle "gayri ilmî" olduğu anlaşılmış ve başka "taksimat lüzumu"⁵⁹ artık herkes tarafından dile getirilmelidir.

Daha da önemlisi, bir adım öteye giderek tarihî birikimimize ve gerçeklerimize uygun yeni bir çağ taksiminin gerekliliği meslektaşlar tarafından sık olarak mutlaka gündeme getirilmelidir. Gündeme getirmekten öte, bu bağlamda somut alternatifler üzerinde de çalışılmalıdır. Millet ve medeniyet olarak geleceğin dünyasında var olmak isteniyorsa, bunun mutlaka yapılması elzemdir.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

- Baykara, Tuncer: Tarih Araştırma ve Yazma Metodu, Akademi Kitabevi, İzmir, 1999.
- Bıçak, Ayhan: Tarih Düşüncesi I Tarih Düşüncesinin Oluşumu, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2004.
- _____ : Tarih Düşüncesi III Tarih Felsefesinin Oluşumu, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2004.
- Buchmann, Bertnard Michael: Einführung in die Geschichte, Facultas AG, Wien, 2002.
- Collingwood, R. G.: Tarih Tasarımı, (çev.: Kurtuluş Dinçer), 2. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996.
- Çandarlıoğlu, Gülçin: Tarih Metodu(Araştırma-Yazma), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2003.
- Davies, Norman: Avrupa Tarihi, (çev.: Burcu Çığman/Elif Topçugül/Kudret Emiroğlu/Suat Kaya), İmge Kitabevi, 2006.
- Eliade, Mircea: Ebedi Dönüş Mitosu, (çev.: Ümit Altuğ), İmge Kitabevi, Ankara, 1994.
- Hâkin, Leon E.: Tarih Tenkidinin Unsurları, (çev.: Bahaeddin Yediyıldız), 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.
- Hartmann, Martina: Mittelalterliche Geschichte Studieren, UVT Verlagsgesellschaft, Konstanz, 2004.
- Kitab-ı Mukaddes. Eski ve Yeni Ahit(Tevrat ve İnci), Birleşmiş Kitapı Mukaddes Cemiyetleri.
- Kütükoğlu, Mübahat: Araştırmalarında Usûl, Edebiyat Fakültesi Basım Evi, İstanbul, 1990.
- McNeill, William H.: Avrupa Tarihinin Oluşumu, (çev.: Yusuf Kaplan, Külliyyat Yayınları, İstanbul, 2008.
- Memiş, Ekrem: Tarih Metodolojisi, 2. Baskı, Özeğitim Yayınları, Konya, 1995.
- Niyazi, Mehmed: Türk Tarihinin Felsefesi, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2008.
- Özçelik, İsmail: Tarih Araştırmalarından Yöntem ve Teknikler, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2001.
- Özlem, Doğan: Tarih Felsefesi, 8. Baskı, İnkîâp Kitabevi, İstanbul, 2004.
- Pot, Johan Hendrik Jacob van der: Sinndeutung und Periodisierung der Geschichte Eine systematische Übersicht der Theorien und Auffassungen, Brill Academic Pub, Leiden, 1999.
- Saray, Mehmet Saray: Bilimsel Araştırma Yöntemleri El Kitabı, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, 2007.
- Schulze, Winfried: Einführung in die Neuere Geschichte, 4. Baskı, UTB für Wissenschaft, Stuttgart, 2002.
- Spengler, Oswald: Untergang des Abendlandes. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte, 13. Baskı, Deutsche Taschenbuch Verlag, München, 1997.

⁵⁸ Oswald Spengler, Untergang des Abendlandes. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte, 13. Baskı, Deutsche Taschenbuch Verlag, München 1997, s. 21.

⁵⁹ Togan, Tarihte Usûl, s. 26.

Togan, Zeki Velidî: Tarihî Usûl, 4. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1985.

Uçar, Şahin: Tarih Felsefesi Yazıları, Vadi Yayınları, Ankara, 1994.

2. Makaleler

Aysevener, Kubilay: "Tarih ve Döngüsellik", *Felsefe Dünyası*, Sayı 3, İstanbul, 1992, s. 81-89.

_____ : "Tarih ve İlerleme", *Felsefe Dünyası*, Sayı 14 İstanbul, 1994, s. 65-71.

Çüçen, A. Kadir: "Ortaçağ Felsefesinde Zaman Kavramı", *Felsefe Dünyası*, Sayı 20, İstanbul, 1996, s. 73-79.

Kafesoğlu, İbrahim: "Üniversite Tarih Öğretiminde Yeni Bir Plân", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 19, İstanbul, 1964, s. 1-13.

Kafesoğlu, İbrahim : "Türk Tarihinde Çağlar Meselesi", *Türk Kültürü*, Sayı 254 Ankara, 1984, s. 343-353.

Kafesoğlu, İbrahim/Donuk, Abdülkadir: "Türk Tarihinin Taksimatı", Fırat Üniversitesi Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu, Elazığ, 1990), s. 37-46.

Topakkaya, Arslan: "Augustinus'un İtirafı (Confessiones) adlı eserinin XI. kitabında zaman kavramının felsefi açıdan temellendirilmesi", *Özne: Felsefe ve Sanat Seçkisi*, 7. kitap, Sayı 7, s. 42-48

3. İnternet Sayfaları

http://www.bautz.de/bbkl/a/augustin_au.shtml, 25 Temmuz 2007.

<http://www.denken-im-glauben.de/Downloads/Augustinus.htm>, 25 Temmuz 2007.

<http://www.histosem.uni-kiel.de/lehrstuehle/wirtschaft/lehre/2004WSVorlesung/20041027.pdf>, 25 Temmuz 2007.

<http://www.unifr.ch/bkv/kapitel1940-29.htm>, 25 Temmuz 2007.

<http://de.wikipedia.org/wiki/Hieronymus>, 26 Temmuz 2007.

http://de.wikipedia.org/wiki/Isidor_von_Sevilla, 26 Temmuz 2007.

http://www.bautz.de/bbkl/j/Joachim_f.shtml, 26 Temmuz 2007.

http://de.wikipedia.org/wiki/Joachim_von_Fiore, 26 Temmuz 2007.

http://www.uni-protokolle.de/Lexikon/Joachim_von_Fiore.html, 26 Temmuz 2007.

<http://lexikon.meyers.de/meyers/Chiliasmus>, 26 Temmuz 2007.

<http://lexikon.meyers.de/meyers/Petrarca>, 26 Temmuz 2007.

http://de.wikipedia.org/wiki/Francesco_Petrarca, 26 Temmuz 2007.

http://www.bbkl.de/v/voetius_g.shtml, 26 Temmuz 2007.

http://de.wikipedia.org/wiki/Christoph_Cellarius, 27 Temmuz 2006.

http://www.uni-mannheim.de/mateo/camenahist/autoren/cellarius_hist.html, 27 Temmuz 2007.

[http://lexikon.meyers.de/wissen/Sophronius+Eusebius+Hieronymus+\(Personen\)](http://lexikon.meyers.de/wissen/Sophronius+Eusebius+Hieronymus+(Personen)), 24 Kasım 2008.

EKLER

Aurelius Augustinus (354-430)

İsodor von Sevilla (560-636)

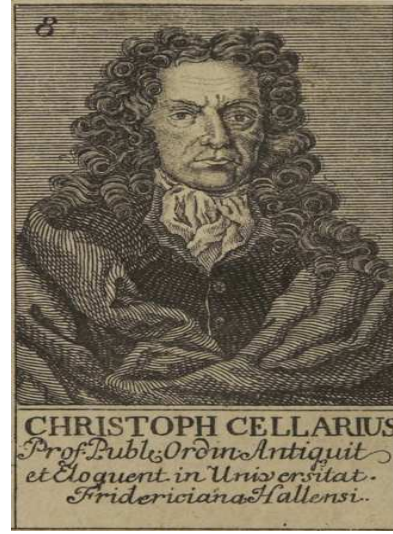
Sophonius Eusebius Hieronymus(347-419)

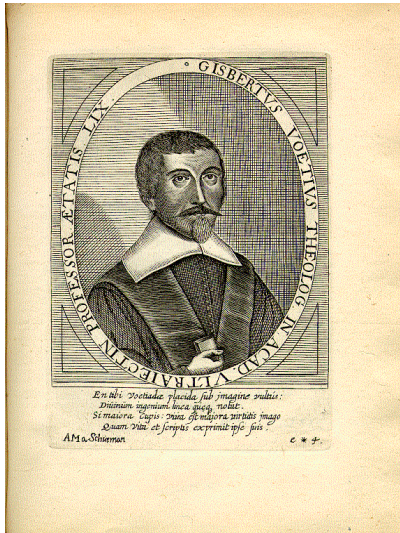
Joachim von Fiore((1130-1202)

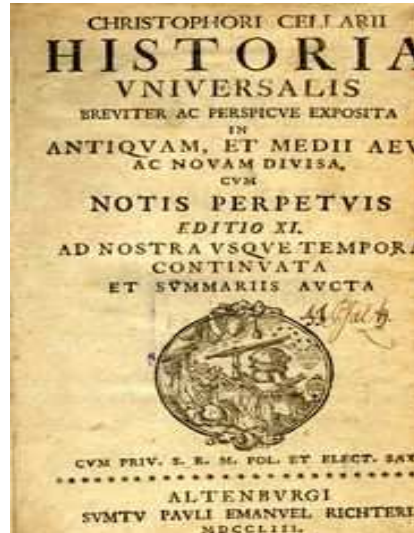
Francesco Petrarca(1304-1374)

Christoph Cellarius(1634-1707)

Gisbert Voetius(1589-1676)

Cellarius'un Meşhur Eseri